

Kultur og bærekraft: En kartlegging av kunnskapsstatus og praksiser i kultursektoren

KRISTINE P. MILAND, ANNE-SOFIE HJEMDAHL, NANNA LØKKA og MARIANNE
SINGSAAS

TF-rapport nr. 631

2021

Tittel: Kultur og bærekraft: En Kartlegging av kunnskapsstatus og praksiser i kultursektoren
TF-rapport nr: 631
Forfatter(e): Kristine Persdatter Miland, Anne-Sofie Hjemdahl, Nanna Løkka og Marianne Singsaas
Dato: 02.09.2021
ISBN: 978-82-336-0449-3
ISSN: 2703-7894
Pris: Kan lastes ned gratis fra www.telemarksforskning.no
Framsidedfoto: Photo by [Marten Bjork](#) on [Unsplash](#)
Prosjekt: Kultur og bærekraft
Prosjektnr.: 20210460
Prosjektleder: Kristine P. Miland/Anne-Sofie Hjemdahl
Oppdragsgiver(e): Kulturtanken

Spørsmål om denne rapporten kan rettes til:

Telemarksforskning
Postboks 4
3833 Bø i Telemark
Tlf: +47 35 06 15 00
www.telemarksforskning.no

Resymé:

En hovedsakelig kvantitativ kartlegging av kultur og bærekraft og praksiser i kultursektoren generelt, samt kunst og kultur relatert til barn og ungdom spesielt.

Kristine Persdatter Miland arbeider som forsker ved Telemarksforskning. Hun har mastergrad i statsvitenskap og ledelse fra Universitetet i Agder og bachelorgrad fra Universitetet i Oslo i offentlig administrasjon og ledelse. På Telemarksforskning jobber hun spesielt med kvantitative metoder og har erfaring fra ulike prosjekter knyttet til kultur for barn og unge.

Anne-Sofie Hjemdahl er museolog (Ph.D.) og kulturhistoriker med mange års erfaring fra kulturarvsektoren. Hjemdahl jobber med kulturpolitisk og kulturhistorisk forskning, evalueringer og utredninger. Hjemdahl er opptatt av kulturarvsektoren og av kunnskapsproduksjon og hun jobber både med museer, kulturminnevern og immateriell kulturarv. Metodisk er hun historisk og kvalitativt orientert.

Nanna Løkka er religionshistoriker (Ph.D.) fra Universitetet i Oslo og jobber med fri forskning, evaluering, utredning og utvikling innenfor kulturområdet. Hennes kompetanse er særlig knyttet til kulturarv, kulturminner og museum, deriblant museumsevalueringer, forvaltnings- og organisasjonsanalyse innen kulturminnesektoren og kulturarvsbaserte utviklingsprosjekt.

Marianne Singsaas har en doktorgrad i samfunnsutvikling og -planlegging fra Norges Miljø- og Biovitenskapelige Universitet (BYREG). Hennes hovedfelt er bærekraftig ressurs- og arealforvaltning, reiseliv og bred verdiskaping, utmarksforvaltning og det grønne skiftet.

Forord

Følgende står i Kulturtankens tildelingsbrev for 2021: «FNs bærekraftsmål gjelder alle land og alle deler av samfunnet. Kulturdepartementet følger opp bærekraftsmålene som ledd i sin løpende virksomhet. For å lykkes med å nå målene er det viktig at også Kulturtanken utnytter sitt handlingsrom til å nå bærekraftsmålene på best mulig måte. Bærekraftsmålene er flersektorielle, og det kan derfor være nødvendig å samarbeide med andre virksomheter for å lykkes best mulig.» På bakgrunn av dette har Kulturtanken satt i gang et arbeid med å utvikle et kunnskapsgrunnlag for videre arbeid med bærekraftsmålene, og vurdere hvilke mulige handlingsalternativer organisasjonen har for å utnytte sitt handlingsrom. I den forbindelse ønsket Kulturtanken en at en ekstern aktør skulle bidra til å kartlegge kultur og bærekraft og praksiser i kultursektoren generelt, samt kunst og kultur relatert til barne- og ungdomsgruppen spesielt. Mer spesifikt var Kulturtanken interessert i å finne ut av hva slags kunnskap som finnes om kultur og bærekraft, hva fokuserer den på og hvor eventuelt kunnskapshullene er og en beskrivelse av feltet. Telemarksforskning påtok seg kartleggingsoppdraget, og i denne rapporten presenterer vi en kvantitativ litteraturgjennomgang og kartlegging av Nordiske kulturaktørers arbeid med kultur og bærekraft. Vi takker for et spennende oppdrag, og ser frem til å følge med på Kulturtankens videre arbeid med kultur og bærekraft.

Kristine P. Miland har vikariert som prosjektleder som følge av sykdom, men i slutfasen har Anne-Sofie Hjemdahl kommet tilbake og slutført rapporten.

Bø, 02.09.21

Kristine Persdatter Miland/Anne-Sofie Hjemdahl

Prosjektleder

Innhold

1. Innledning	6
1.1 Bakgrunn	6
1.2 Oppdraget	6
1.3 Definisjoner	7
1.4 Metode	10
1.4.1 Søk på norsk	10
1.4.2 Søk på engelsk	13
1.4.3 Søk etter andre kulturaktørers arbeid med bærekraft	16
2. Litteraturgjennomgang	17
2.1 Bærekraft, kultur og utdanning	17
2.2 Bærekraft, kulturarv og stedsutvikling	21
2.3 Bærekraft og ytringskultur	23
2.4 Annet	25
2.5 Resultater fra engelskspråklige søk	27
2.6 Andre referanser	32
2.7 Hovedpunkter fra litteraturgjennomgangen	33
3. Fra praksisfeltet: Nordiske eksempler	36
3.1 Nasjonale handlingsplaner for å nå FNs bærekraftsmål – situasjonen i Norden	36
3.2 Eksempler fra Norden	37
3.3 Eksempler fra Norge	39
3.4 Hovedpunkter fra gjennomgang av praksis	41
4. Kunnskapsbehov og veien videre	43

1. Innledning

1.1 Bakgrunn

Norge er forpliktet til å følge FNs bærekraftsmål fram mot 2030. Disse støtter opp om et fritt kulturliv, vern av kulturarv samt setter søkelyset på det grønne skiftet. Hele kultursektoren skal forholde seg til disse målene.

Følgende står i Kulturtankens tildelingsbrev for 2021:

FNs bærekraftsmål gjelder alle land og alle deler av samfunnet. Kulturdepartementet følger opp bærekraftsmålene som ledd i sin løpende virksomhet. For å lykkes med å nå målene er det viktig at også Kulturtanken utnytter sitt handlingsrom til å nå bærekraftsmålene på best mulig måte. Bærekraftsmålene er flersektorielle, og det kan derfor være nødvendig å samarbeide med andre virksomheter for å lykkes best mulig.

Kulturtanken skal i første omgang framskaffe et kunnskapsgrunnlag som skal ligge til grunn for hvordan de skal jobbe videre med bærekraftsmålene og operasjonalisere dem. Hvordan kan Kulturtanken bidra til å nå FNs bærekraftsmål? Kulturtanken sitt arbeid med bærekraft skal gjøres både internt i organisasjonen, i DKS og med andre samarbeidspartnere i 2021.

1.2 Oppdraget

Det er på denne bakgrunn at Kulturtanken har lyst ut oppdraget om en kvantitativ litteraturgjennomgang av tematikken kultur og bærekraft som skal sees i sammenheng med utvalgte eksempler på praksiser i kultursektoren. Undersøkelsen skal i utgangspunktet særlig se på kulturarbeid rettet mot barn- og ungdom, men som vi skal se, er det snakk om lite litteratur og vansker med å finne dokumentasjon på praktisk arbeid. Undersøkelsen er derfor mer generelt rettet enn det som først var tenkt.

Telemarksforskning skal:

- Utføre en systematisk litteraturgjennomgang med utgangspunkt i begrepene kultur og bærekraft
- Beskrive hvordan sammenlignbare kulturinstitusjoner som Kulturtanken jobber med bærekraftbegrepet
- På denne bakgrunn peke på mulige initiativer/veier Kulturtanken kan ta

Litteraturgjennomgangen utgjør hoveddelen av rapporten. Undersøkelsen hadde ikke som formål å kunne ut i en stor analyse, men ha et praksisnært siktemål. Som det vil framkomme av de neste kapitlene, viser den systematiske kartleggingen av litteraturen at lite kulturarbeid som tar utgangspunkt i bærekraftsbegrepet er analysert eller dokumentert ut over prosjektbeskrivelser o.l.

Nedslagsfeltet for undersøkelsen er primært Norge og Norden, men siden forskning ofte skrives på engelsk, har vi gjort søk på både norsk og engelsk. For å avgrense litteraturgjennomgangen ytterligere har vi kun konsentrert oss om litteratur som benytter bærekraftbegrepet eksplisitt. Som vi skal se avslutningsvis, er vår påstand at det er skrevet mye om bærekraft og kultursektoren i Norge uten at bærekraftbegrepet er benyttet eksplisitt. En systematisk kartlegging av all litteratur som omhandler bærekraft uten at dette begrepet er benyttet eksplisitt, ville vært meget omfattende og faller utenfor rammene av dette prosjektet. Avslutningsvis i litteraturgjennomgangen gir vi likevel noen eksempler på litteratur som tematiserer særlig sosial og økonomisk bærekraft, uten at disse begrepene benyttes. Den vurderingen er sentral også for de anbefalingene vi gir om videre konkretisering av arbeidet hos Kulturtanken.

1.3 Definisjoner

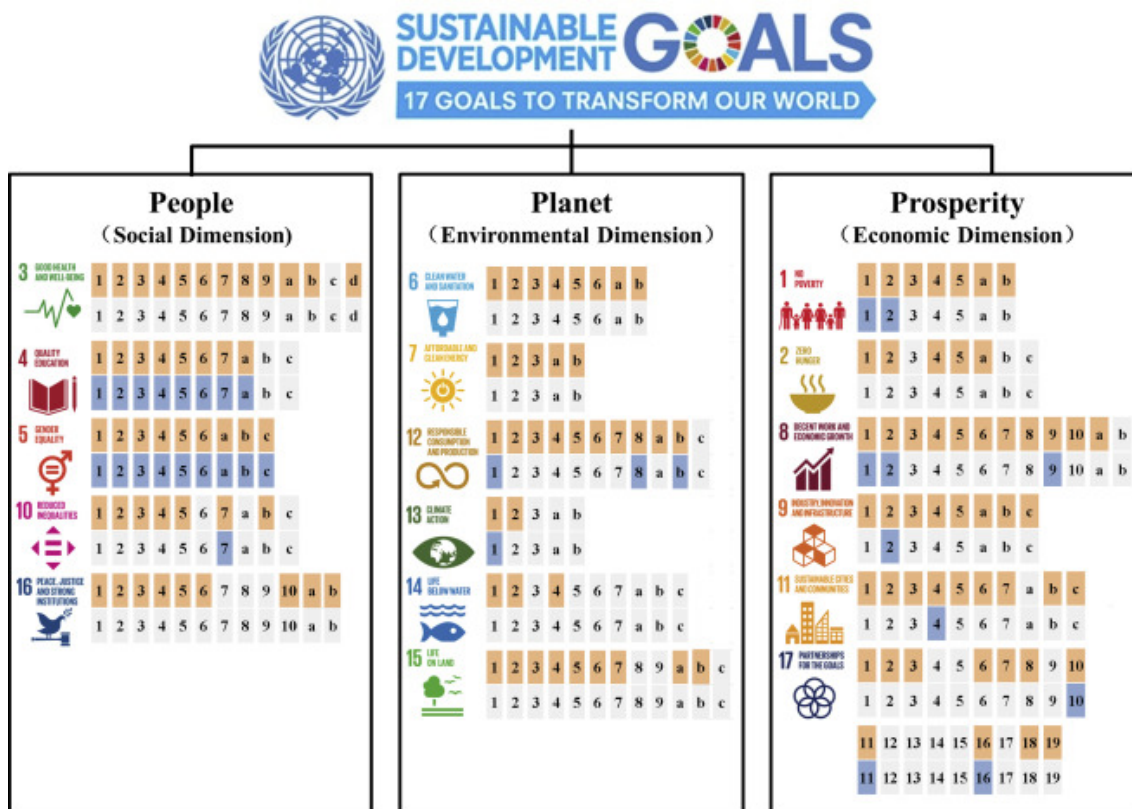
Bærekraft forstås overordnet sett i lys av Brundtland-kommisjonens rapport *Our common future* fra 1987, hvor bærekraftig utvikling er definert som en utvikling som imøtekommer dagens behov uten å ødelegge mulighetene for at kommende generasjoner skal få dekket sine behov. Begrepet blir vanligvis sagt å romme tre dimensjoner: miljø og klima, økonomi og sosiale forhold, gjerne illustrert som tre overlappende sirkler, for å understreke at bærekraft innebærer at alle tre dimensjonene ivaretas parallelt (Singsaas 2020:7). Bærekraftsbegrepet har blitt operasjonalisert i FN sitt arbeid. Særlig gjennomslagskraft og betydning fikk begrepet i 2015 da FN's generalforsamling vedtok den felles globale arbeidsplanen Agenda 2030, en plan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene og tap av arts mangfold i alle FN's medlemsland innen 2030. Planen inneholder 17 mål og 169 delmål som omtales som bærekraftige utviklingsmål, Sustainable Development Goals (SDG). Målene skal gi en felles global retning for lands myndigheter, næringsliv og sivilsamfunn. Siden har FN's statistikk-kommisjon utarbeidet 232 globale indikatorer for å følge utviklingen i bærekraftmålene internasjonalt (Singsaas 2020:7).

Også FN tar utgangspunkt i at bærekraftsbegrepet har tre ulike dimensjoner eller pilarer: klima og miljø, økonomi og sosiale forhold. Miljødimensjonen handler om å stanse klimaendringene og ta vare på naturen som en ressurs for mennesker. Den økonomiske dimensjonen handler om å sikre økonomisk trygghet både for enkeltmennesker, bestemte grupper og større samfunn. Den sosiale dimensjonen handler om å sikre at mennesker har et rettferdig livsgrunnlag. Oppfyllelse av menneskerettigheter og demokrati handler eksempelvis om sosial bærekraft. Det har i flere sammenhenger vært argumentert for at bærekraftsbegrepet rommer en fjerde dimensjon som må adresseres, nemlig kultur.

Kulturens rolle som mekler eller driver for bærekraftig utvikling har tiltrukket seg økende oppmerksomhet de siste tiårene (Caldas et al 2015, Duxbury et al 2017). En sentral milepæl var UNESCOs (UN Educational, Scientific and Cultural Organization) 2005-konvensjon om å verne og fremme et mangfold av kulturuttrykk, der artikkel 13 vektlegger å integrere kultur i politikk for bærekraftig utvikling (UNESCO 2005). Etter dette har det vært omfattende akademisk og politisk diskusjon om forholdet mellom kultur og bærekraftig utvikling (UN 2015, 2018). Særlig i forbindelse med prosessen knyttet til utforming av bærekraftmålene fra 2012, la internasjonale organisasjoner med kompetanse innen kultur eller relaterte områder, ned et betydelig engasjement og aktiv innsats i å jobbe for inkludering av et eget bærekraftsmål spesifikt knyttet

til kultur (UNESCO 2013). FN kom på sin side til at kulturell bærekraft inngår i alle de tre pilarene, og definerer ikke dette som en egen dimensjon. Selv om kultur har en begrenset synlighet i den endelige bærekraftmålene (det er eksplisitt nevnt bare i 4 av 169 mål), fortsetter debatten om integrering av kultur i bærekraftig utvikling; som et eksempel utviklet UNESCO rammeverket Culture 2030 Indicators, for å evaluere framskritt ift kulturens bidrag til Agenda 2030 og for å oppmuntre til økt integrering.

Zheng et.al. (2021) har i en gjennomgang av sammenhengen mellom kultur og bærekraftmålene vist at i 79% av målene har kultur innflytelse på måloppnåelsen (fig. 1)

Figur 1: Sammenheng mellom kultur og bærekraft. Modellen viser de 17 bærekraftsmålene med tilhørende indikatorer. Oransje markering viser at det eksisterer vitenskapelige bevis på at kultur påvirker måloppnåelse, og blå markering viser tilfeller der kultur utvikles gjennom måloppnåelsen. For de grå boksene mangler det beviste sammenhenger i eksisterende forskning. (fra Zheng et al 2021)

En vurdering av kulturens rolle i en bærekraftig utvikling, vil variere med ulike tolkninger av kultur. I en «bred» tolkning refererer kultur til et sett med delte verdier, oppfatninger og normer som mennesker oppfatter, tolker eller reagerer på handlinger og miljøer gjennom. Kultur i denne forstand fungerer som en tilrettelegger for eller barriere for bærekraftig utvikling ved å påvirke menneskelige oppfatninger, handlinger og prestasjoner angående bærekraft (Douglas og Wildawsky 1982). Den andre tolkningen har en mer funksjonell orientering og angir kulturpraksis gjennom kulturell produksjon, forbruk, og deltakelse. I denne definisjonen spiller kultur en rolle som en driver og muliggjør utvikling siden de kulturelle og kreative næringene som produserer kulturelle varer og tjenester kan generere vekst, inntekt og sysselsetting. En smal betydning av

kultur kan forklares som «kultur som en spesifikk virksomhet, fortrinnsvis som kultur som refererer til generelle prosesser av intellektuell, spirituell eller estetisk virksomhet og dets resultater» (Williams 1976). Her vil begrepet «ytringskultur» slik det blir presentert i Kulturutredningen (2014) bidra til å gi det kulturpolitiske kulturbegrepet substans og avgrensning uten å identifisere kultur med et gitt, forhåndsbestemt innhold. Begrepet ytringskultur er et romslig kulturbegrep. Samtidig avgrenses det kulturpolitiske kulturbegrepet til virksomheter som har ekspressive formål. Begrepet har to dimensjoner. På den ene siden viser det til formidling, vern og videreføring av materiell og immateriell kulturarv. På den andre siden viser det til kunstneriske virksomheter i vid forstand (NOU 2014:14). I de internasjonale initiativene som er viet til integrering av kultur i bærekraftig utvikling, er kultur ofte nevnt i begge tolkninger (UNESCO 2005, 2019).

I litteratursøket har vi tatt utgangspunkt i en smal tilnærming til kulturbegrepet, dette for at rapportens resultater skal kunne operasjonaliseres i tråd med Kulturtankens virksomhetsfelt. I denne sammenhengen er det nettopp bærekraftorientert arbeid i kultursektoren vi fokuserer på. I utgangspunktet ville vi finne litteratur ut ifra de tre tradisjonelle bærekraftdimensjonene, altså miljø/klima, økonomi og sosiale forhold. I arbeidet med tilbudet operasjonaliserte vi disse dimensjonene i tre spørsmål:

Klima og miljø: Hva slags kunnskap finnes om hvordan klima og miljø blir

- a) tematisert i kulturformidling og
- b) ivaretatt i kulturproduksjon rettet mot barn og unge?

Økonomi: Hvilken kunnskap finnes om bærekraftige arbeidsvilkår for kunst og kulturarbeidere?

Sosial: Hvilken kunnskap finnes om hvordan kunst og kultur rettet mot barn og unge skaper sosiale arenaer, utjevner sosiale forskjeller, fremmer inkludering, fremmer dannelse og folkeopplysning?

Disse spørsmålene faller inn under det overordnede spørsmålet: **Hva finnes av kunnskap om bærekraft og kunst og kultur rettet mot barn og unge, og hvilken lærdom inneholder den?**

Den såkalt «språklige vendingen» (jf. Jordheim 2008:111) har rettet oppmerksomheten mot hvordan ordene vi bruker for å betegne virkeligheten, på en helt fundamental måte også påvirker hvordan vi forstår og griper inn i den samme virkeligheten. Slik er det også med begrepet bærekraft. Det vi i dag ofte omtaler som bærekraft, kan ha blitt undersøkt uten at begrepet bærekraft er tatt i bruk i eldre litteratur. Det kan også være forskjeller mellom de ulike fagtradisjonene med tanke på gjennomslagskraften til begrepet. Som vi kommer tilbake til senere, er det gjort en rekke studier som belyser spørsmålene, men som ikke er fanget opp i litteratursøket all den tid de ikke bruker begrepet bærekraft. Det vil likevel være viktig for Kulturtanken i arbeidet videre å ha kjennskap til denne litteraturen.

1.4 Metode

For å kartlegge litteraturen var det hensiktsmessig å bruke ulike søkemotorer for ulike typer søk. Søkeordene som ble brukt var delvis definert i tilbudet Telemarksforskning sendte til oppdragsgiver. Når det gjelder søkemotorene, så er det hensiktsmessig å først og fremst bruke Oria, siden denne søkemotoren også gir treff på norsk, for Norge og Norden er definert som primært nedslagsfelt. Oria er en søketjeneste som lar deg søke i universitetsbibliotekenes tidsskrifter, bøker og elektroniske ressurser. Det gjør at også en del av grålitteraturen, dvs. litteratur som ikke er publisert i formelle-kommersielle kanaler, finnes her, noe som som regel ikke finnes i større internasjonale databaser. Dessverre er utslingsmulighetene i Oria ikke spesielt gode. Det gir heller ikke noen analysemuligheter. Det har den konsekvensen at å søke på generelle ord som også kan ha mange betydninger, slik som kultur og bærekraft, gir mange treff, uten at man kjenner til relevansen av disse. Dette gjelder i enda større grad Google Scholar. Derfor ble det utpekt noen søkestrenger som var mer spesifikke (for eksempel «bærekraft teater barn») som kunne egne seg for Google Scholar, fordi de ville gi en mer overkommelig mengde treff enn for eksempel «kultur bærekraft».

Vi så det også nødvendig å kartlegge den internasjonale litteraturen på feltet. Til dette ble søketjenesten «Web of Science» brukt. Dette er en søketjeneste som egner seg godt for samfunnsvitenskapelig litteratur, i tillegg til at den har flere muligheter når det gjelder analyse av treffene, eksportering av lister, i tillegg til gode utslingsmuligheter, som for eksempel å sortere på kategori, tidsskrift og lignende. Selv om vi fant frem til flere relevante treff i de internasjonale søkene er det verdt å nevne at det kan være en svakhet å bare bruke én database. Rammene for prosjektet gjorde at det ikke var mulig å søke i flere databaser, for eksempel Scopus eller en av databasene under Social Science Premium Collection (ProQuest).

De treffene som ble ansett som relevante både når det gjelder kultur og bærekraft ble samlet i et Excel-dokument, der de fleste ble beskrevet kort, og kategorisert på fagtradisjon, samt relevans.

Organiseringen av litteraturen i tre grupper (jf. kap. 2.1, 2.2 og 2.3) er gjort på en induktiv måte. Med det mener vi at de tre litteraturgruppene er definert på bakgrunn av funnene – ikke omvendt. Vi hadde med andre ord ikke definert disse før vi begynte undersøkelsen.

1.4.1 Søk på norsk

Søkene i Oria ble gjennomført slik: Vi benyttet de ulike søkeordene som vist i tabell 1. Disse var definert av tilbudet på oppdraget. I de fleste tilfeller brukte vi trunkering, altså det å søke på stammen av et ord for å få med de ulike variantene av ordet. Dette vises med en *. Søkeordene ble kombinert med OG/AND, altså det som kalles boolske operatører¹, i det som kalles en søkestreng.

¹ <https://sokogskriv.no/soking/soketeknikker.html#kombiner-s%C3%B8keord>

På de søkestrengene som ga flest treff, avgrenset vi søket til publikasjoner utgitt i tidsperioden 2000 og 2021, fordi vi anså dette som mest relevant. På de fleste søkeordene utelukket vi studentoppgaver. Det dreiet seg stort sett om masteroppgaver, men også enkelte bacheloroppgaver. Siden disse søkene fortsatt ga svært mange treff, var det nødvendig å gjøre en manuell utsiling, først ved å se på tittel, og deretter abstract, dersom tittelen kunne være relevant, men ikke sa nok om innholdet til å avgjøre relevans.

Mange av titlene ble utelukket, fordi de handlet om bærekraftig utvikling alene, for eksempel i sammenheng med næringsliv, turisme, stedsutvikling og lignende. I slike sammenhenger brukes begrepet kultur fortrinnsvis i forbindelse med for eksempel organisasjonskultur, kultur for endring, «vestlig kultur» og lignende. Tilsvarende er det for kunstbegrepet, slik som det brukes i for eksempel «kunsten å leve bærekraftig». Andre treff kunne for eksempel være «skape kultur for bærekraftig forretningsmodell». Dette er hverken relevant for begrepene bærekraft eller kultur, slik som vi har definert det.

I den manuelle utsiling av titler og abstracts har vi utelatt artikler som for så vidt kan være relevante definisjonsmessig sett, men som dreier seg om stedsspesifikke hendelser/fenomen. For eksempel finnes det litteratur som omhandler hvordan man kan bruke kultur til å generere bærekraftig verdiskaping i et bestemt lokalsamfunn.

Tabell 1: Søkeord, antall treff og inkluderings- og ekskluderingskriterier i søk i Oria

Søkeord	Treff	Inkluderingskriterier	Ekskluderingskriterier
Bærekraft*, scenekunst	3	ingen	Masteroppgaver, bokomtaler/-anmeldelser, avisartikler, tekstressurser
Bærekraft*, kultur*, nettverk	176	2000-2021	avhandlinger, masteroppgaver
Bærekraft*, kultur*, strategi	289	2000-2021	avhandlinger, masteroppgaver
Bærekraft*, kultur*, barn	260	2000-2021	avhandlinger, masteroppgaver
Bærekraft*, kultur*, unge	205	2000-2021	avhandlinger, masteroppgaver
Bærekraft*, kulturarv, barn	39	ingen	ingen
Emnesøk: bærekraft*	155	2000-2021, resultater på norsk	emner: byt utvikling, planlegging, sustainable fisheries, energieffektiv oppgradering, økologisk økonomi, mat, akvakultur*, turisme, typer: masteroppgaver, studentoppgaver, avhandlinger, annet
Bærekraft*, visuell kunst, barn	12	ingen	ingen
Bærekraft*, visuell kunst, unge	10	ingen	ingen
Kunst, bærekraft* og unge	89	2000-2021	Avhandlinger
Kultur*, bærekraft*	639	2000-2021	Masteroppgaver, bokomtaler/-anmeldelser, avisartikler, tekstressurser
Bærekraft*, kultur*, inkludering	60	2000-2021	avhandlinger, masteroppgaver
Bærekraft*, dataspill, barn/unge	7	2000-2021	avhandlinger, masteroppgaver
Bærekraft*, digital, barn/unge	52	2000-2021	avhandlinger, masteroppgaver

bærekraft*, film, barn	45	2000-2021	avhandlinger, masteroppgaver
Bærekraft*, film, unge	40	2000-2021	avhandlinger, masteroppgaver
Bærekraft*, kultur*, mangfold	267	2000-2021	avhandlinger, masteroppgaver
Bærekraft*, kulturarv	87	2000-2021	Masteroppgaver, avhandlinger, emner: byutvikling
Bærekraft*, kulturarv, unge	29	ingen	ingen
Bærekraft*, musikk	88	ingen	Masteroppgaver, bokomtaler/-anmeldelser, avis-artikler, tekstressurser, grammatofonplater
Bærekraft*, teater	39	ingen	Masteroppgaver, bokomtaler/-anmeldelser, avis-artikler, tekstressurser
emne: bærekraft* + litteratur	22	2000-2021	Masteroppgaver, bokomtaler/-anmeldelser, avis-artikler, tekstressurser
Kunst, bærekraft*	264	2000-2021	Masteroppgaver, bokomtaler/-anmeldelser, avis-artikler, tekstressurser

Når det gjelder de søkeordene/ -strengene som ga flest treff, for eksempel «kultur, bærekraft», gikk vi systematisk gjennom de 170 første treffene, før vi så det som nødvendig å inkludere mer spesifikke søkeordene, da mange av treffene ikke hadde noen relevans. For eksempel er det ikke mulig å utelukke treff som bare nevner søkeordene én gang.

Når det gjelder søkene etter «kultur, bærekraft» i kombinasjon med «nettverk», «strategi» og «mangfold» besluttet vi å ikke gjennomgå disse, da slike ville blitt identifisert gjennom den innledende gjennomgangen av «kultur, bærekraft». Tilsvarende gjelder søkene med «barn» og «unge» uten ytterligere spesifiseringer av kulturuttrykk. Disse ble da heller ikke gjennomgått, utover de første mest relevante treffene. Utenom disse unntakene har alle treffene blitt gjennomgått manuelt med tanke på tittel og abstract.

Det ble også gjort søk i Google Scholar etter mer spesifikke ord. Her er det enda færre muligheter til å inkludere og ekskludere treff, slik at det var utelukkende tidsrommet 2000-2021 som ble brukt til å avgrense søket.

Tabell 2: Søkeord, antall treff og inkluderings- og ekskluderingskriterier i søk i Google Scholar.

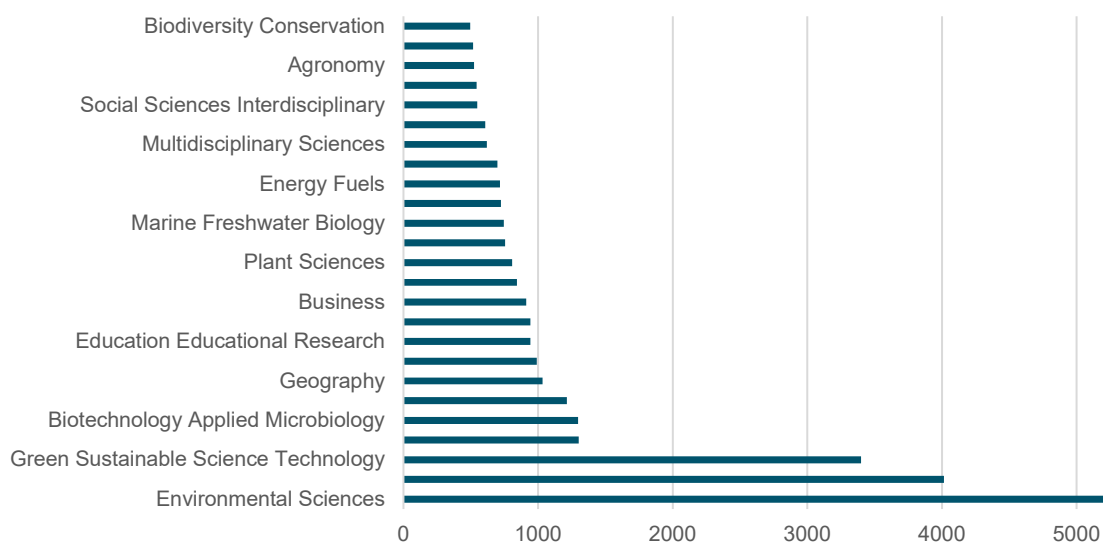
Søkeord	Treff	Inkluderingskriterier	Kommentar
"Kulturelle uttrykk" bærekraft*	185	ingen	gjennomgikk alle
Bærekraft*, "den kulturelle skolesekken"	155	2000-2021	gjennomgikk alle
Bærekraft*, litteraturformidling	35	ingen	gjennomgikk alle
Bærekraft*, teater, barn	861	2000-2021	Gikk gjennom de 100 første treffene
Bærekraft*, teater, unge	829	ingen	Gikk gjennom de 200 første treffene
Kulturell bærekraft barn unge	5170	ingen	Gikk gjennom de 100 første treffene
Kunst bærekraft barn	115	ingen	gjennomgikk alle

Som det kommer fram av tabellen, ga noen søk veldig mange treff. På grunn av prosjektets rammer, og at sannsynligheten for å finne relevante treff på denne måten var lav, ble det bare gjennomgått de 100-200 første treffene.

1.4.2 Søk på engelsk

Som nevnt er utslingsmulighetene i internasjonale databaser bedre enn Oria og andre databaser som gir norske treff. I Web of Science (WoS) søkte vi etter søkeordene i “Topic”. Da søkes det etter ordene i titler, sammendrag og stikkordene som er definert for artikkelen.

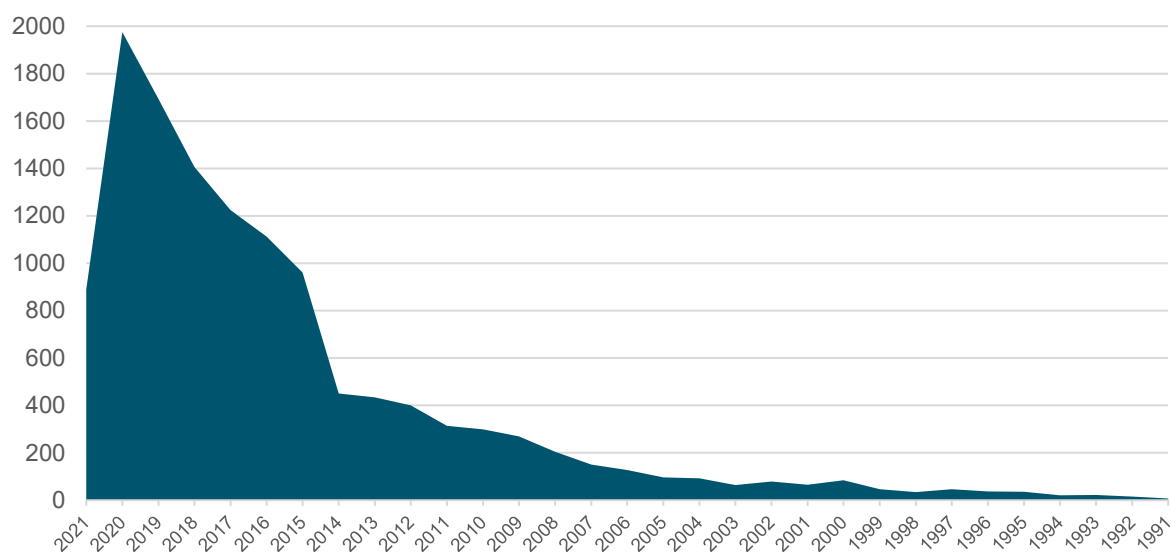
For å illustrere mengden og variasjonen i treffene man får, viser vi noen figurer. Søkeordene «sustainab* cultur*» i WoS ga omtrent 27 265 resultater, uten noen ekskluderings eller inkluderingkriterier. Figuren under viser de ulike fagfeltene som treffene oftest dukker opp innenfor.

Figur 1: Grafisk fremstilling av søket «sustainab* cultur*» i WoS sortert på disipliner.

Det finnes med andre ord mye litteratur fra naturvitenskapene som også bruker begrepet kultur. Det kan forklares ved at kultur også brukes om bakteriekultur, endringskultur og lignende.

Det er interessant å merke seg når litteraturen ble publisert. Vi ser at det er spesielt etter 2014 at forskning med titler som bruker begrepene kultur og bærekraft har økt kraftig. Det er riktig nok ikke kontrollert opp mot for eksempel vekst i antall publikasjoner og lignende.

Figur 2: Grafisk fremstilling av søket «sustainab* cultur*» i WoS sortert på år.

Uansett viser figurene hvordan søkeordene gir flere treff enn vi er ute etter med tanke på de innledende definisjoner og problemstillinger.

En løsning for å gjøre treffene mer relevante er derfor å kun se på resultater innen utvalgte Web of Science-kategorier. Vi har i tilfeller der resultatlisten har vært for lang til å gjennomgå, valgt å se nærmere på følgende kategorier: Art/ Cultural Studies/ Film Radio Television/ Literature/ Music/ Theater. I andre søk har det vært nødvendig å utelukke enkelte kategorier som åpenbart ikke har relevans for litteraturgjennomgangen, for eksempel innen medisin, bakteriologi, ingeniørfag og lignende. I noen tilfeller var det også nødvendig å bruke land-sorteringen til WoS til å bare inkludere treff fra Norge og Norden, jamfør oppdragets formål.

Når det gjelder søkeordene strategy, networks, inclusion, diversity kombinert med boolske operatører med kultur og bærekraft gir dette alt for mange irrelevante treff. For eksempel et søk på «sustainab* AND cultur* AND strategy» ga 5434 treff, og de fleste av disse er innen «environmental studies» som ikke nødvendigvis er irrelevant, men en stor andel er «business», for eksempel er det øverste treffet «HR strategy – necessity or fad for business sustainability».

Når det gjelder de søkeords sammensetningene som var mer spesifikke, for eksempel «sustainab* cultur* art* child*» brukte vi også enkelte ekskluderings- og inkluderingskriterier, men disse var åpnere og er nærmere beskrevet i tabellen under. På grunn av lengden på ekskluderingskriteriene har vi valgt å fjerne dette fra tabellen på grunn av lesbarhetshensyn, men den finnes i et vedlegg til rapporten (tabell 20).

Tabell 3: Søkeord, antall treff og inkluderingskriterier i søk i WoS.

Søkeord	Treff	Inkluderingskriterier
sustainab* "children's books"	6	ingen
sustainab* "visual arts"	15	ingen

sustainab* computer games (topic) and sustainab* (title)	16	ingen
sustainab* cultur* art denmark	17	2000-2021
sustainab* cultur* art sweden	22	2000-2021
sustainab* cultur* art* child*	189* ²	2000-2021
sustainab* cultur* diversity	2	Web of Science Categories: Art or Cultural Studies or Film Radio Television or Literature or Music or Theater, 2000-2021, Countries/Regions: DENMARK or GERMANY or NORWAY or SWEDEN or SCOTLAND
sustainab* cultur* inclusion*	1	Web of Science Categories: Art or Cultural Studies or Film Radio Television or Literature or Music or Theater, 2000-2021, Countries/Regions: DENMARK or GERMANY or NORWAY or SWEDEN or SCOTLAND
sustainab* cultur* network*	2	Web of Science Categories: Art or Cultural Studies or Film Radio Television or Literature or Music or Theater, 2000-2021, Countries/Regions: DENMARK or GERMANY or NORWAY or SWEDEN or SCOTLAND
sustainab* cultur* nordic	46	2000-2021
sustainab* cultur* norway	45	2000-2021
sustainab* cultur* strategy	5464	2000-2021
sustainab* cultur* strategy	7	Web of Science Categories: Art or Cultural Studies or Film Radio Television or Literature or Music or Theater, 2000-2021, Countries/Regions: DENMARK or GERMANY or NORWAY or SWEDEN or SCOTLAND
sustainab* cultur* theatr* child*	2	2000-2021
sustainab* cultur* theatr* youth*	0	2000-2021
sustainab* film* child*	11	ingen
sustainab* film* young	8	ingen
sustainab* music* child*	17	ingen
sustainab* music* denmark	0	ingen
sustainab* music* finland	2	ingen
sustainab* music* iceland	0	ingen
sustainab* music* nordic	0	ingen
sustainab* music* norway	4	ingen
sustainab* music* sweden	4	ingen
sustainab* music* youth*	10	ingen

² Treff med stjerne ble ikke gjennomgått i sin helhet.

sustainab* theatr*	199*	2000-2021
sustainab* theatr* child*	12	2000-2021
sustainab* theatr* youth*	2	2000-2021
topic: sustainab* cultur*	12657*	ingen

Søkene i WoS ga til sammen 264 resultater. Etter fjerning av duplikater satt vi igjen med 244 unike artikler.

Først gjennomgikk vi titlene på de 244 artiklene for å utelukke åpenbart irrelevante artikler. Vi så i hovedsak etter resultater med åpenbar relevans for kultur, Norden, barn og unge. Denne manuelle gjennomgangen var lite streng, med det mener vi at hvis det var uklart hva det handlet om, så utelukket vi dem *ikke* i denne omgangen. Mye av det som ble ekskludert handlet om helse, byplanlegging, mat/ernæring, jordbruk, turisme, urbanisering, bærekraftige bedrifter o.l. Etter denne silingen satt vi igjen med 101 artikler.

I neste siling gikk vi gjennom sammendragene. Vi sorterte disse etter om de handlet om bærekraft, slik vi har definert det og om de handlet om ytringskultur. For å bli tatt med i gjennomgangen måtte treffene være relevante for begge emnene. 38 av treffene var det. Det ble likevel tydelig at ikke alle disse var særlig relevante for oppdraget, dermed ble ytterligere 7 treff utelukket. Blant disse var det for eksempel om spesifikk kulturarvsteder, og hvordan kultur kan brukes til verdiskaping til bærekraftige lokalsamfunn.

1.4.3 Søk etter andre kulturaktørers arbeid med bærekraft

For å finne inspirerende eksempler på hvordan andre kulturaktører har jobbet har jobbet med å operasjonalisere bærekraftmålene i sitt arbeid, har vi gjort strategiske søk på internett. Vi har både søkt gjennom Google og på nettsider til en rekke sentrale kulturaktører og søkt aktører som har strategier, planverk og prosjekter knyttet til bærekraft. For å få grundig kartlagt hvordan sammenlignbare kulturaktører jobber med bærekraft i praksis, ville det vært nødvendig med intervju av slike organisasjoner, men dette var ikke mulig innenfor rammene i dette prosjektet. Vi har derfor nøydt oss med å se på hvordan arbeidet framkommer av nettsidene.

2. Litteraturgjennomgang

I dette kapitlet presenterer vi resultatene fra undersøkelsen og den litteraturen som har relevans for kultur og bærekraft. Vi har gruppert resultatene etter faginnretning, siden det var praktisk å samle resultater med lignende litteratur. Først følger litteraturen på norsk vi fant om bærekraft, kultur og utdanning, som tidlig pekte seg ut som et fagfelt der det var gjort en del forskning. Som vi kommer tilbake til senere, kan det virke som det er grunner til at det er spesielt innen henholdsvis utdanning og kulturarv/stedsutvikling det er relativt mange relevante treff. Etter gjennomgangen av treff innen disse fagfeltene har vi gruppert de som tar for seg spesielt definerte kulturuttrykk, hovedsakelig litteratur, musikk, scenekunst og visuell kunst. Så følger en restgruppe med litteratur som var relevant, men som ikke kunne grupperes i de ovennevnte kategoriene.

Resultatene fra søkene i Web of Science er også gruppert etter fag. Her har vi valgt å presentere de treffene som omtaler kultur og bærekraft på et mer generelt grunnlag først, før vi viser hva litteraturen sier om bærekraft og spesifikke kulturuttrykk, for eksempel musikk, litteratur og visuell kunst. De internasjonale søkene ga også en del treff på bærekraft og digitale medier som film og TV og dataspill. Som i søkene på norsk fant vi også en del litteratur om kulturarv og pedagogikk som vi viser til sist i avsnitt 2.5.

Til sist er det en kort liste med referanser som ikke dukket opp i søkene, men som vi fant gjennom søk i litteraturlistene i resultatene fra litteraturgjennomgangen. Dette ble ikke gjort på en systematisk måte, men referansene ble vurdert som så relevante for oppdraget basert på tittelen, at vi ville nevne dem, slik at de kanskje kan brukes i Kulturtankens videre arbeid.

2.1 Bærekraft, kultur og utdanning

Mye av litteraturen som oppfyller undersøkelsens krav til relevans, kommer fra fagene pedagogikk og didaktikk for grunnskole og barnehage. Det henger trolig sammen med at temaet bærekraftig utvikling er integrert i Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. Det innebærer at bærekraftig utvikling, sammen med to andre tverrfaglige temaer (demokrati og medborgerskap og folkehelse og livsmestring), skal tas inn i alle fag. I tillegg til integrasjonen i læreplanverket er bærekraftig utdanning eksplisitt omtalt i FNs bærekraftsmål 4.7. Dette er formulert slik «*Innen 2030 sikre at alle elever og studenter tilegner seg den kompetansen som er nødvendig for å fremme bærekraftig utvikling, blant annet gjennom utdanning i bærekraftig utvikling og livsstil, menneskerettigheter, likestilling, fremme av freds- og ikkevoldskultur, globalt borgerskap og verdsetting av kulturelt mangfold og kulturens bidrag til bærekraftig utvikling*». Dette er også relatert til FNs tiår for utdanning for bærekraftig utvikling (2005-2014) som har resultert i tallrike prosjekter og forskningsresultater.

I 2019 og 2020 ble det publisert en rekke artikler om «bærekraftsundervisning» eller «bærekraftsutdanning» fra fagene pedagogikk og didaktikk, antakeligvis som følge av dette. Det gjør at vi får mange treff på bærekraft fra disse fagtradisjonene. Noen av disse er også relevante for

ulike kulturuttrykk. En del av disse handler om hvordan **kunstfag** generelt kan fremme bærekraft i norsk skole, gjennom å belyse temaet på ulike måter, og videre rollen kunstfagene spiller i den nasjonale satsingen på bærekraftig utvikling i skolen. Dette er det skrevet om i de fire første resultatene på listen under.

Det finnes også litteratur om spesifikke fagfelt i relasjon til bærekraft. For eksempel skriver Drangereid (2020) om hvordan Olav H. Hauges dikt kan brukes i undervisningen for å fremme kunnskap om bærekraft. Tilsvarende skriver Andersen (2017) om et dikt som tar opp klimaspørsmål. Sæther (2017) skriver mer generelt om hvordan man kan bruke litteratur som virkemiddel for å lære ungdom om bærekraftig utvikling.

Også innen **musikk** finnes det litteratur som er relevant for bærekraft fra pedagogikkfeltet. En artikkel fra Østergaard (2019) inneholder en gjennomgang av forskning på kunst, musikk og det som kalles bærekraftsundervisning. Denne artikkelen er kanskje spesielt relevant for Kulturtan- kens videre arbeid.

Runsjø m.fl. (2020) skriver blant annet om hvordan man kan belyse temaet bærekraft på en musikalsk måte, i et konsert- og forskningsprosjekt i lærer- og musikkutdanningen. Holdhus m. fl. (2021) har skrevet en rapport fra et innovasjonsprosjekt om skole og konsert, som blant annet sier at skole- og kunstfeltet i større grad bør legge til rette for å samarbeide om å realisere og utvikle elevenes kreativitet, fantasi og demokratiske medvirkning som viktige elementer i en bærekraftig estetisk danning.

Fra **scenekunst**-tidsskriftet DRAMA finner vi også et treff som tar opp temaet språk i bærekraftsundervisning. Magnusson & Maapalo (2020) skriver at «språk og materie er uatskillelige», og dermed at for å ta bærekraft på alvor må man endre hvordan man snakker om det.

Tabell 4: Database, søkeord, tittel, forfatter(e), år og type publisasjon for resultater med relevans for bærekraft, utdanning og ulike kulturuttrykk.

Data- base	Søkeord	Tittel	Forfatter(e)	År	Type publ.
Oria	kunst bæ- rekraft	Fagovergripende diskurs: en fremtid for kunstfagene i norsk skole	Rasmussen, B., & Gjørum, R. G.	2017	Artikkel
Oria	kunst bæ- rekraft	Bærekraftig utvikling gjennom skapende praksis	Lutnæs, E., & Fallingen, N.	2017	Artikkel
Oria	kunst bæ- rekraft	En blind flekk i fagfeltet?	Birkeland, I. M.	2020	Artikkel
Google Scholar	Bærekraft, teater, barn	Kunstfagenes tverrfaglige rolle	Strand, K.	2018	Essay
Oria	kunst bæ- rekraft	Dikt som opning mot "meir-enn-mennekset" - Olav H. Hauges diktning og eleven si om- verd	Drangeid, M.	2020	Artikkel
Oria	kunst bæ- rekraft	"Der dyddrå boble". Om Øyvind Rimbereids dikt Jimmen (2011) i "Åpne dører mot ver- den" av Oxfeldt, E., & Bakken, J. (red.)	Andersen, P. T.	2017	Bokkapittel

Oria	kunst bærekraft	Ungdommers meningsskaping i møtet med utdanning for bærekraftig utvikling i samfunnsfag i "Åpne dører mot verden" av Oxfeldt, E., & Bakken, J. (red.)	Sæther, E.	2017	Bokkapittel
Oria	kultur bærekraft	Skole og konsert - fra formidling til dialog: Sluttrapport fra et innovasjonsprosjekt	Holdhus, K., Romme, J. C., & Espeland, M.	2021	Rapport
Oria	kunst bærekraft	Music and sustainability education - a contradiction?	Østergåard, E.	2019	Artikkel
Oria	kunst bærekraft	Musikk og bærekraft - et konsert- og forskningsprosjekt i lærer- og musikkutdanningen	Runsjø, P., Bødtker-Næss, O., Branstad, A., Ødegård, A., & Gershon, W.	2020	Artikkel
Oria	kunst bærekraft	Språk og materie er uatskillelige	Magnusson, L. O., & Maapalo, P.	2020	Artikkel

En del litteratur fra denne fagtradisjonen handler for eksempel om bærekraftig materialbruk i kunst- og håndverksfaget, i tillegg til pedagogiske tilnærminger til bærekraft i håndverksfag.

Tabell 5: Database, søkeord, tittel, forfatter(e), år og type publikasjon for resultater med relevans for bærekraft og kunst- og håndverksfaget.

Data-base	Søkeord:	Tittel	Forfatter	År	Type publ.
Oria	kunst bærekraft	Fagdidaktikk for kunst og håndverk : i går, i dag, i morgen	Nielsen, L. M.	2019	Bok
Oria	kunst bærekraft	Bærekraftig didaktikk i kunst og håndverk: gjenbruke - oppvinne - skape	Näumann, R., Illeris, H., & Riis, K.	2020	Bok
Google Scholar	bærekraft "den kulturelle skolesekken"	Forbruk, miljø og bærekraft i utvalgte norske strategidokumenter om utdanning (2004-2015) - utfordringer for Kunst og håndverksfaget	Melkild, N. J. B.	2016	Masteroppgave
Oria	kunst bærekraft	Enhancing design literacy for sustainability: Craft-based design for sustainability in lower secondary education in Norway	Maus, I. G.	2020	PhD

Noen av treffene omhandler først og fremst pedagogikk (ikke kultur) i skole og barnehage, men der også kultur nevnes som et av fagene/tilnærmingene til økt fokus på bærekraftig utvikling i utdanningen.

De tre første oppføringene i listen under omhandler barnehage. Disse vurderes ikke som spesielt relevante for denne litteraturgjennomgangen. Det kan likevel kanskje være noe å hente i Fennebø (2014) sitt kapittel om urfolks rettighetsprinsipper og bærekraft i hennes bok om kunstneriske bevegelser i barnehagen. Kapitlet omhandler blant annet formidling av samisk kunst og kultur i barnehager, og viktigheten av barnehagelæreres kulturelle kompetanse.

Boken «Bærekraftsdidaktikk» (2019) beskriver hvordan en rekke skolefag kan bidra til undervisning i bærekraft, deriblant undervisning i litteratur og scenekunst.

Nordisk Ministerråds rapport om kunnskap om bærekraftig utvikling skriver om hvordan unge voksnes mulighet til å få kunnskap om bærekraftig utvikling kan sikres. Rapporten nevner eksplisitt at det bør legges større vekt på bruk av kulturelle uttrykk som for eksempel teater, film og musikk for å gi informasjon til unge om bærekraft.

Jolly m.fl. (2011) skriver om at man kan utvide rammen for biologiundervisningen til å omfatte blant annet kunstneriske tilnæringsmåter for å bidra til en bærekraftig utvikling.

Tabell 6: Database, søkeord, tittel, forfatter(e), år og type publikasjon for resultater med relevans for bærekraft og utdanning først og fremst, men også med relevans for kultur.

Data-base	Søkeord:	Tittel	Forfatter	År	Type publ.
Oria	Bærekraft, kulturarv, barn	Bærekraftig utvikling i barnehagen - bakgrunn og perspektiver	Sageidet, B. M.	2015	Artikkel
Oria	kunst bærekraft	Før sanden renner ut : barnehagelærerens innsats for økologisk bærekraft	Fredriksen, B. C.	2019	Bok
Oria	kunst bærekraft	Urfolks rettighetsprinsipper og bærekraft i "Kunstneriske bevegelser i barnehagen"	Fennebø, B.	2014	Bokkapittel
oria	emne: bærekraft* + litteratur	Bærekraftsdidaktikk	Kvamme, O. A., & Sæther, E. (red.)	2019	Bok
Google Scholar	kulturell bærekraft barn unge	Kunnskap om Bærekraftig utvikling - En oversikt over tilbud i Norden	Nordisk Ministerråd, NM and VOFO, ES and Idebank, KP	2012	Rapport
Oria	kunst bærekraft	Biologi, bilder og bærekraft	Jolly, L., Slåtli, S., & van Boeckel, J.	2011	Artikkel

Vi fant også noen treff som var vanskelig å se i sammenheng med andre kategorier.

Tomren (2020) sin artikkel omhandler kirkens rolle i bærekraftig utdanning. Stokke & Tønnessen (red) sin bok fra 2018 inneholder blant annet et kapittel skrevet av Goga, som skriver om at kulturen, herunder litteraturen, bør anses som et viktig element i bærekraftig utvikling. Sørenstuen (2011) sin bok beskriver en grønn tilnærming til kunst, kultur og kreativitet i naturmiljøene våre.

Tabell 7: Database, søkeord, tittel, forfatter(e), år og type publikasjon for resultater med relevans for bærekraft og kultur innen ulike kategorier av pedagogikk.

Data-base	Søkeord:	Tittel	Forfatter	År	Type publ.
oria	bærekraft film barn	Kirken og miljølære - Hva vil kirken lære barn og unge i klimakrisen?	Tomren, T. S.	2020	Artikkel
Oria	bærekraft litteraturformidling	Møter med barnelitteratur: introduksjon for lærere	Stokke, R. I. S., & Tønnessen, E. S. (ed)	2018	Bok

Oria	kunst bærekraft	Levende spor - Å oppdage naturen gjennom kunst, og kunsten gjennom natur	Sørenstuen, J.	2011	Bok
------	-----------------	--	----------------	------	-----

2.2 Bærekraft, kulturarv og stedsutvikling

Vi finner også en tradisjon for å omtale bærekraft innen forskning på kulturarv. Dette skyldes antakeligvis UNESCOs “Convention on the protection and promotion of the diversity of cultural expression”, som gir veiledende prinsipper for kulturpolitikken i medlemsstater. Et av disse prinsippene er prinsippet om bærekraftig utvikling. Denne konvensjonen bygger på Brundtlandkommisjonens bruk av begrepet bærekraftig utvikling som et nøkkelbegrep for å betegne hvordan miljø, økonomi og sosial utvikling er tett knyttet sammen. Dermed er bærekraft et sentralt begrep for UNESCO, og dermed mye av arbeidet med kulturarv.

Litteraturen vi fant om bærekraft og kulturarv handlet i stor grad om hvordan steder kan bruke kulturarv til verdiskaping og dermed skape bærekraftige lokalsamfunn. Det regnes dermed som ikke særlig relevante for målene for denne litteraturgjennomgangen. I tillegg handler de i liten grad om barn og unge.

Noen treff var likevel relevante for oppdraget. For eksempel «Kulturell bærekraft: kulturarv som kilde til lokalsamfunnslæring» (2009). Artikkelen er resultatet av et forskningsprosjekt som tar utgangspunkt i Tinn kommune sine utfordringer knyttet til omstilling, deriblant bærekraftig omstilling. Prosjektet som omtales i artikkelen handler også om medvirkning av barn og unge. Forfatteren Birkeland diskuterer bærekraft i kultursammenheng generelt, og kulturarvssammenheng spesielt. Det gjør også artikkelen av Dagestad & Holm (2007). En nyere artikkel av Fredriksen (2021) vever også sammen kulturarv og bærekraftbegrepet gjennom Faro-konvensjonen, der kulturarv fremmes som en ressurs for bærekraftig utvikling, blant annet gjennom økt demokratisering. Det kan være en interessant inngang for videre arbeid med kultur og bærekraft.

De fleste artiklene handler som sagt om relativt spesifikke steder, og hvordan kulturarven der kan brukes til samfunnsutvikling, i betydningen verdiskaping og turisme. Artikkelen skrevet av Tønnesen et al. (2014) derimot er et eksempel på hvordan kulturarv kan knyttes til for eksempel FNs bærekraftsmål om å bli kvitt sosial ulikhet. I Tønnesens artikkel skrives det blant annet om hvordan kulturarvsprosjekter og -steder kan brukes som «sosialt lim» i byutvikling.

Tabell 8: Database, søkeord, tittel, forfatter(e), år og type publikasjon for resultater med relevans for bærekraft og kulturarv.

Database	Søkeord	Tittel	Forfatter	År	Publikasjon
Oria	kultur bærekraft	Kulturell bærekraft: kulturarv som kilde til lokalsamfunnslæring	Birkeland, I.	2009	Artikkel
Oria	kultur bærekraft	Understanding the Geographies of Transport and Cultural Heritage: Comparing Two Urban Development Programs in Oslo	Tønnesen, A. et al.	2014	Artikkel

Google Scholar	Bærekraft, teater, unge	Kulturarv som ressurs i samfunnsutviklingen - Suksessfaktorer i by- og tettstedsutviklingsprosjekter med fokus på vern og ny bruk av eldre bygninger	Holm, A.	2016	Rapport
Google Scholar	bærekraft "den kulturelle skolesekken"	Verdiskapingsprogrammer for kulturminner	Brandtzæg, B. A., & Haukeland, P. I.	2011	Rapport
Oria	Bærekraft kulturarv	Kulturminner som regional utviklingsressurs	Magnussen, T.	2009	Artikkel
oria	bærekraft kultur inkludering	Verdensarven etter festen	Daugestad, K., Frisvoll, S., & Holm, F. E.	2007	Artikkel
Oria	Bærekraft kulturarv	Uenighet om bærekraftig turisme	Lindberg, F.	2020	Artikkel
Oria	Bærekraft kulturarv	Natur- og kulturarv som bærekraftig verdiskaper - Sluttrapport Interreg småprosjekt	Bele, B., Tunón, H., Røe, P. S.	2014	Rapport
Oria	Bærekraft kulturarv	Pløyelagsfunn som automatisk fredete kulturminner: Kunnskapsdrevet forvaltning eller forvaltningsdrevet kunnskap?	Fredriksen, C.	2021	Artikkel
Oria	Bærekraft kulturarv	Bærekraftig Riksantikvar?	Fossen, E.	2010	Essay

Vi finner også noen artikler om bærekraftig forvaltning av kulturminner. Vi vurderer disse ikke som relevante for Kulturtanken, men verdt å nevne i kultur og bærekraft-sammenheng.

Tabell 9: Database, søkeord, tittel, forfatter(e), år og type publisasjon for resultater med relevans for bærekraftig forvaltning av kulturminner.

Database	Søkeord	Tittel	Forfatter	År	Publisasjon
Oria	kunst bærekraft	«Det skal råtne»: Materialbruk i nyere samisk arkitektur	Haugdal, E.	2013	Artikkel
Oria	Bærekraft kulturarv	Kulturarv og økosystemtjenester - Sammenhenger, muligheter og begrensninger	Nordisk Ministerråd	2015	Rapport
Oria	bærekraft musikk	Kulturelle økosystemtjenester - et nyttig begrep i planlegging og konsekvensutredninger?	Holmgaard, S. B., & Johnsen, H. G., & Eythórsson, E.	2020	Artikkel
oria	emne: bærekraft*	Nasjonale rapporter på bærekraft for kulturminner - Rapportering på indikator 11.4.1	Menon Economics	2020	Rapport

I tillegg var det noen artikler som hadde mer fokus på bærekraftig naturforvaltning, men som også nevnte kulturarv. For eksempel i betydningen kulturlandskap, men også om håndverk som kulturarvstradisjon.

Tabell 10: Database, søkeord, tittel, forfatter(e), år og type publikasjon for resultater med relevans for bærekraft og naturforvaltning, herunder kulturarv.

Database	Søkeord	Tittel	Forfatter	År	Publikasjon
Oria	Bærekraft kulturarv	Naturnært håndverk i friluftslivet: Eksempler på bærekraftige og verdiskapende samspill: Sluttrapport fra kvalifiseringsprosjekt i Regionalt Forskningsfond(Oslofjordfondet)	Haukeland, P. I., Sæterhaug, S.	2018	Rapport
Oria	Bærekraft kulturarv	Kulturlandskap i nord og sør - betraktninger i rom	Vetaas, O.R., & Måren, I. E.	2008	Artikkel
Oria	Bærekraft, kulturarv, unge	Kulturlandskap i drastisk endring - betraktninger i tid	Måren, I. E., & Vetaas, O. R.	2008	Artikkel

2.3 Bærekraft og yringskultur

I dette avsnittet lister vi treffene etter kulturuttrykk.

Innen **scenekunst** fant vi en del treff som ble publisert i 2020, og dermed ser ut til å ha sammenheng med koronapandemien. For eksempel «Lockdown for levende møter», som er et intervju gjort av DRAMA – Nordisk dramapedagogisk tidsskrift. Intervjuet handler om hvordan hverdagen til kunstnere og dramapedagoger har blitt påvirket av koronakrisen, og videre om det er noe positivt som har kommet ut av situasjonen med tanke på bærekraftighet i drama- og teaterfeltet. Relatert til dette er også «Som vann finner nye veier», som inneholder en kort refleksjon om digitalt teater, og om digitalt teaters relevans for bærekraft.

Vi fant også to intervju som handler om bærekraftig scenekunst i seg selv. «Historiefortelling og sivil ulydighet» tar for seg hvordan fortellerkunsten/-tradisjonen kan hjelpe mennesker å leve bærekraftig/klimabevisst. Intervjuet «Evig teatermagi» ser på hvordan man kan implementere bærekraftige prinsipper i alle ledd av en teaterproduksjon. Videre om hvilke praktiske konsekvenser det har for scenografen. Intervjuet tar utgangspunkt i Robberstads modell om en forestillings livssyklus, og svarer på hvordan miljøaspektet kan integreres som en naturlig del av all teaterproduksjon «*og slik bidra til å skape uendeleg teatermagi*».

Tabell 11: Database, søkeord, tittel, forfatter(e), år og type publikasjon for resultater med relevans for bærekraft og scenekunst.

Data-base	Søkeord:	Tittel	Forfatter	År	Publikasjon
Oria	kunst bærekraft	Lockdown for levende møter	DRAMA - Nordisk dramapedagogisk tidsskrift	2020	Intervju
Oria	bærekraft teater	Som vann finner nye veier	Bruun, E. F., Hansen, M. T., & Osipova, D.	2020	Artikkel
Oria	kunst bærekraft	Historiefortelling og sivil ulydighet	Lindtein, T.	2020	Artikkel/intervju

Oria	kunst bærekraft	Evig teatermagi	Robberstad, J., & Fugli, J.	2020	Artikkel/intervju
------	-----------------	-----------------	-----------------------------	------	-------------------

To av treffene som omhandler **litteratur** handler om bøker som tar opp temaer som er relevant for klima og miljø. Det gjelder både Birkeland (2016) og Bjørkøy (2017). Den førstnevnte beskriver blant annet hvordan litteraturen kan utfordre og motivere menneskers tenkning om miljø og klima ved å sette søkelys på spørsmål om økologisk bærekraft, biodiversitet og grønn urbanisering. Den sistnevnte handler om en bok som tar for seg samisk kultur og bærekraftige forhold til naturen.

Hovind (2020) skriver om *Fremtidsbiblioteket*, og hvordan kunstprosjekter kan levere et bærekraftig miljø for fremtiden. Fremtidsbiblioteket er et kunstprosjekt av Katie Paterson som samler litteratur som ikke skal bli lest eller publisert før om hundre år.

Tabell 12: Database, søkeord, tittel, forfatter(e), år og type publikasjon for resultater med relevans for bærekraft og litteratur.

Database	Søkeord:	Tittel	Forfatter	År	Publikasjon
Oria	kunst bærekraft	Et spørsmål om tid - Kunstens kraft til å forandre	Hovind, A.B.	2020	Artikkel
Oria	kunst bærekraft	Når samer møter andre nordmenn - Laila Stiens novelle "Reisen mot øya"	Bjørkøy, A. M. B.	2017	Bokkapittel
Oria	kunst bærekraft	Forhandling om natur – kultur. En økokritisk lesning av Jörg Müller og Jörg Steiners bildebok Kaninliv (1978)	Birkeland, T.	2016	Artikkel

Egentlig i samme sjanger som Hovind (2020) sin artikkel er to artikler om spesifikke kunstnere/kunstutstillinger som også tar for seg bærekraft. Den første, av Hansen (2015), handler om hvordan Giuseppe Penones' kunstverk sier noe om forholdet mellom mennesket og naturen, herunder bærekraft. Vik (2012) sin artikkel beskriver en bærekraftig utstilling. Det er vanskelig å vurdere relevansen av disse artiklene, da de er rimelig spesifikke og ikke omhandler barn og unge, men det kan kanskje være noe mer generelt om hvordan visuell kunst brukes i forbindelse med bærekraft.

Tabell 13: Database, søkeord, tittel, forfatter(e), år og type publikasjon for resultater med relevans for bærekraft og visuell kunst.

Database	Søkeord:	Tittel	Forfatter	År	Publikasjon
Oria	kunst bærekraft	Siste hånd på verket - Giuseppe Penones forhandlinger med omgivelsene	Hansen, E. R.	2015	Artikkel
Oria	kultur bærekraft	Visuell kultur som historisk praksis	Vik, S.	2012	Artikkel

2.4 Annet

Vi fant også litteratur som ikke passet inn i noen av de ovennevnte kategoriene. Disse har vi samlet inn i denne restkategorien.

De to første referansene omhandler **kultur** mer generelt, der bærekraftbegrepet brukes eksplisitt. Soini (2013) mener at kulturen har spilt en altfor beskjeden rolle når det gjelder forskning og politikk knyttet til bærekraftig utvikling. Det nevnes også at kultur inngår i et nytt nordisk program for bærekraftig utvikling. Røtnes m.fl. (2021) diskuterer kultur mer generelt i møte med fremtiden, deriblant bærekraft.

Rapporten av Schjøtt-Pedersen m.fl. (2021) handler mer **generelt om bærekraftig utvikling**. En del av rapporten drøfter hvordan utviklingen fremover vil påvirke kulturfeltet. Blant annet nevnes kulturens rolle som en samlende arena i møte med økende sosial ulikhet, miljøutfordringer m.m. Barstad m.fl. (2004) sin rapport beskriver ulike tall-indikatorer som i større eller mindre grad omtaler bærekraftsmål eksplisitt. Sann sett er referansen nyttig, i og med at den operasjonaliserer noen av bærekraftsmålene, men siden den er relativt gammel finnes det antakeligvis en mer oppdatert oversikt om man bruker andre ord enn bærekraft, for eksempel sosial ulikhet, kulturell deltagelse eller lignende.

De tre neste treffene er litteratur som handler om **barn og unges oppvekstmiljø**, herunder fritid. Kallender m.fl. (2021) beskriver for eksempel hvordan fritidstilbud for barn og unge kan være bærekraftige. Rapporten handler på den ene siden om at selve fritidstilbudet skal være bærekraftig, i betydningen at de kan opprettholdes over flere år, på den andre at prosjektene som får støtte skal være bærekraftige økonomisk, sosialt og sett fra et miljøperspektiv. Relatert til dette er Ekmann m.fl. (2017) sin rapport som også tar for seg et spesifikt prosjekt. Rapporten handler nok mer om bærekraftig lokalsamfunn enn om ytringskultur, og dermed ikke så relevant for denne litteraturgjennomgangen, men rapporten nevner også kultur. Mer relevant er kanskje Redd Barnas rapport om barns rett til fritid. Rapportens overordnede mål er å finne bærekraftige løsninger for hvordan alle barn og unge skal få innfridd Barnekonvensjonens artikkel 31 om rett til lek og fritid og delta i kunst og kulturliv. Blant annet nevnes et teaterprosjekt med fokus på bærekraft.

Vi fikk også treff på litteratur som omhandler **helse**. En artikkel av Gjørum m.fl. (2016) handler blant annet om hvordan teaterforestillinger kan bidra i eldreomsorg og i forlengelsen bygge en bærekraftig fremtid. Loga (2010) skriver om hvordan kultur har effekt på livskvalitet. Andre-sens (2015) masteroppgave handler om et kulturprosjekt rettet mot barn, med fokus på bærekraft, i forbindelse med folkehelsearbeid.

Skogvang (2016) vektlegger hvordan **festivaler** kan bidra til bærekraft gjennom å skape identitet m.m. Hennes case er samiske festivaler.

Boken «*Kulturskole – profesjon og bærekraft*» (2011) av Wenche Waagen var ikke tilgjengelig digitalt, slik at vi ikke har sett gjennom denne. Ut ifra tittelen høres den relevant ut, men en kikk på omtalen viser at boken først og fremst er rettet mot studenter og **kulturskolelærere**, blant annet med studieoppgaver o.l.

Eide (2020) sin artikkel omhandler hvordan ulike prosesser knyttet til **turisme** (for eksempel reise, lokaler og lignende) kan gjøres bærekraftige. Denne vurderes ikke som direkte relevant, men noen av aktivitetene kan delvis sammenfalle med turnevirksomhet.

Tabell 14: Database, søkeord, tittel, forfatter(e), år og type publikasjon for resultater med relevans for bærekraft og kultur, uten spesifisering av kulturuttrykk.

Database	Søkeord:	Tittel	Forfatter	År	Publikasjon
Google Scholar	Bærekraft, teater, unge	Hållbar utveckling och kultur i Norden. Innlegg ved Dr. Katriina Soini (i Løkka, N. & Berge, O. K. (red.) Nordisk kultursamarbeid - forskning og kunnskapsbehov)	Soini, K.	2013	Rapport
Google Scholar	kulturelle uttrykk bærekraft barn unge	Scenarier for framtidens kultursektor	Røtnes, R., Tofteng, M., & Frisell, M. M.	2021	Rapport
Google Scholar	"kulturelle uttrykk" bærekraft barn unge	Veier til bærekraftig verdiskaping og velferd	Schjøtt-Pedersen, K. E., Wifstad, K., Vikøren, S. & Grünfeld, L.	2021	Rapport
Google Scholar	Bærekraft, teater, unge	På vei mot det gode samfunn? Om forholdet mellom ønsket og faktisk samfunnsutvikling	Barstad, A., & Hellevik, O.	2004	Rapport
Google Scholar	Bærekraft, teater, unge	Analyse av fritidstilbud i bydel Gamle Oslo	Kallander, E. K., Holte, J. H., & Lien, L.	2021	Rapport
Google Scholar	Bærekraft, teater, barn	Samarbeid for barn og unges oppvekstmiljø - Erfaringer fra samarbeid mellom kommune og frivillighet i Steinkjer kommune	Ekmann, L. & Sivertsen, H., Stene, M., & Lysø, R.	2017	Rapport
Google Scholar	Bærekraft, teater, barn	Oppdrag 31: Rett på fritid	Redd Barna	2019	Rapport
Google Scholar	Bærekraft, teater, barn	Humanistisk og estetisk omsorg: Om medborgerskap, kulturell identitet og ukrenkelig menneskeverd	Gjærum, R. G., & Kinn, H.	2016	Artikkel
Google Scholar	kulturelle uttrykk bærekraft barn unge	Livskvalitet - Betydningen av kultur og frivillighet for helse, trivsel og lykke. En kunnskapsoversikt	Loga, J.	2010	Rapport
Oria	kultur bærekraft	Folkehelsearbeid i skjæringspunktet mellom offentlig og frivillig sektor: en studie av prosjektsamarbeid rettet mot barn	Andresen, T.	2015	Masteroppgave
Google Scholar	kulturell bærekraft barn unge	Festivaler med samisk innhold i "Samiske tall forteller 2016"	Skogvang, B. O.	2016	Artikkel
Oria	kultur bærekraft	Kulturskole - profesjon og bærekraft	Waagen, W.	2011	Bok
Oria	bærekraft film unge	Opplevelseskvalitet - Et faglig rammeverk for kvalitetsvurdering og -utvikling i opplevelsesbasert reiseliv	Eide, D.	2020	Artikkel

2.5 Resultater fra engelskspråklige søk

Søkene på engelsk ble gjort i databasen, Web of Science. Vi har også samlet de engelske treffene fra Oria her.³ Først viser vi noen av de mer generelle treffene som beskriver kultur og bærekraft. Eksempelvis får vi treff på en bok av Mereis & Rippl (2019) som samler bidrag fra internasjonale kulturforskere fra ulike fag, og med det som utgangspunkt presenterer en inngående, tverrfaglig diskusjon av konseptet «cultural sustainability».

Skjerven & Reitan (2017) konkluderer med at kultur i økende grad blir anerkjent som et viktig element for bærekraftig utvikling. Bidragene i seg selv er nok mer fokusert mot fagfeltet *design*, i ulike former, for eksempel produktdesign, arkitektur m.m. enn ytringskultur i tradisjonell forstand, og er derfor kanskje mindre relevant for denne litteraturgjennomgangen.

Packalen (2010) diskuterer kunsten og kulturens potensiale for å forme en bærekraftig fremtid. Forfatteren ser bærekraft som en konstant, pågående prosess som handler om å søke og reflektere over vår samtid og fremtid. Videre kan ulike kulturuttrykk, for eksempel litteratur og data-spill, være medium som former informasjon og kommunikasjon som er nødvendig for økonomisk, økologisk og sosial bærekraft, i henhold til denne forfatteren.

Et treff med mer spesifikk innretning mot ytringskultur er Dona (2017), som beskriver tre case-studier i Slovenia, der det undersøkes om kunst og musikk kan bidra til bærekraftige løsninger på verdensproblemer. Artikkelen argumenterer for kunstrelaterte strategier i utviklingen av urbane fornyingsprosesser.

Til slutt finner vi Fox m.fl. (2018) som har studert en organisasjon i Canada som engasjerer lokale kunstnere og lokalsamfunn i kulturelle aktiviteter for å øke følelsen av sosial inkludering. Artikkelen bruker ikke bærekraftsbegrepet eksplisitt, men kan være et eksempel på litteraturen som omhandler sosial bærekraft, i betydningen av inkludering, trygghet o.l. Grunnen til at referansen likevel dukket opp i søk er fordi den omtalte bærekraft på et mer mikronivå som ikke anses som relevant for undersøkelsen.

Tabell 15: Søkeord, tittel, forfatter(e) og år for resultater med relevans for bærekraft og kultur mer generelt.

Søkeord	Tittel	Forfatter	År
emne: bærekraft* + litteratur (oria)	Cultural sustainability: perspectives from the humanities and social sciences	Mereis, T., & Rippl, G.	2019
kultur bærekraft (oria)	Design for a sustainable culture: perspectives, practices and education	Skjerven, A., & Reitan, J.B. (Eds.)	2017
sustainab* computer games (topic) and sustainab* title	Culture and Sustainability	Packalen, S	2010
Ulike søkeord	Opening Urban Social Spaces Through the Arts	Dona, LMK	2017

³ Grunnen til at engelske treff dukket opp i søkene på norsk er at de var tagget med bærekraft og kultur.

sustainab* "visual arts"	EXPLORING THE IMPACT OF COMMUNITY-BASED ARTS PROGRAMMING ON DETERMINANTS OF HEALTH USING SECONDARY EVALUATION DATA	Fox, A; Currie, V; Brennan, E	2018
--------------------------	--	-------------------------------	------

Vi fant også engelskspråklig litteratur som dreide seg mer spesifikt om ulike kunst- og kulturuttrykk.

Innen **musikk** fant vi flere treff. Boken “Sustainable Futures for Music Cultures: An Ecological Perspective” (2016) inneholder systematiske undersøkelser av hva som påvirker bærekraft på tvers av det som redaktørene omtaler som «musikkulturer». Boken tar for seg ni ulike musikkulturer og sammenligner ved hjelp av et rammeverk som identifiserer viktige faktorer innen det som kalles for musikk-bærekraft. Videre identifiseres strategier og verktøy som kan gjøre samfunn og andre aktører i stand til å ivareta og revitalisere deres musikkarv på en bærekraftig måte. Ut over denne boka fant vi en artikkel av Pistrick (2019) viser hvordan man kan ta i bruk kunst og kultur i arbeidet for og med flyktninger. Gilmurray (2017) skriver om hvordan økologisk lydkunst kan bli et eget fagfelt i arbeidet mot mer bærekraftige samfunn.

Innen **litteratur** fant vi en studie fra Sverige av Franck & Osbeck (2018) som undersøker hvordan man kan bruke historiefortelling til å inspirere unge mennesker til å reflektere rundt bærekraftige og gode samfunn. Også Muthukrishnan & Kelley (2017) tar utgangspunkt i litteratur i deres undersøkelse av hvordan barnebøker fremstiller bærekraftig livsstil, og hvordan disse kan brukes til å fremme dette blant barn. Studien tar utgangspunkt i amerikanske barnebøker.

I Cianci (2017) beskrives det hvordan studenter innen **visuell kunst** bruker sin kreative praksis for å ta informerte avgjørelser med tanke på bærekraftighet.

Tabell 16: Søkeord, tittel, forfatter(e) og år for resultater med relevans for bærekraft og kultur sortert etter fag.

Søkeord	Tittel	Forfatter	År	Fag
bærekraft musikk (oria)	Sustainable Futures for Music Cultures: An Ecological Perspective	Schippers, H., & Grant, C.	2016	Musikk
sustainab* cultur* strategy	Visual or auditory Traces? - Translation Strategies of Migration Experience in Citizen Cultural Work and Exhibition Concepts	Pistrick, E	2019	Musikk
sustainab* "visual arts"	Ecological Sound Art: Steps towards a new field	Gilmurray, J	2017	Musikk
diverse	Challenging the concept of ethical literacy within Education for Sustainable Development (ESD): storytelling as a method within sustainability didactics	Franck, O; Osbeck, C	2018	Litteratur
diverse	Depictions of sustainability in children's books	Muthukrishnan, R; Kelley, JE	2017	Litteratur
sustainab* "visual arts"	Small acts of resistance: teaching young and emerging artists sustainable preservation strategies for contemporary creative practice. Økonomisk bærekraft for kunstnere.	Cianci, L	2017	Visuell kunst

Vi fant også ganske mange treff innen digitale medier, hovedsakelig dataspill og film og TV.

Det første treffet er en litteraturgjennomgang av hvordan **dataspill** har blitt brukt blant skoleelever som trening i å bygge bærekraftige samfunn. De seks neste treffene på listen er også eksempler på hvordan dette har blitt brukt. Den Haan (2018) gir en litteraturgjennomgang av hvordan dataspill har blitt brukt i undervisning om bærekraft. Eksemplet fra Sverige viser hvordan man kan bruke spillet SimCity til å bygge bærekraftige fremtidige byer. Forskerne fant at spillet bidro til å skape en meningsfulle undervisningssituasjoner ved at det gjorde problemstillingene mer konkrete og håndgripelige. Lignende er resultatene fra artikkelen til Swacha m.fl. (2021). Eksemplet fra Nederland forsøker på vise hvordan slike dataspill bygger opp under sosial læring. Wysokinska-Senkus (2020) fokuserer mer på hvordan spill kan simulere sikkerhetsproblematikk, og er dermed ikke like knyttet til bærekraft. Tilsvarende er eksemplet fra Su (2018), som tar for seg migrasjonsutfordringer.

De neste treffene på listen omhandler **film og TV**. Eksemplet fra Australia (Hawley 2018) undersøker forholdet mellom skjerm-medier og læring om klima og miljø. Undersøkellesobjektet er en animert TV-serie for barn. Også eksemplet fra Portugal (Alves 2021) handler om barns læring.⁴ Artikkelen undersøker bruken av film og digitale medier for inkluderende og bærekraftige utdanningsprosesser. Det siste eksemplet fra Russland, og er kanskje ikke like relevant, men sier noe om hvordan den digitale utviklingen kan bidra til å tette aldersgapet mellom unge og gamle og dermed muliggjør bærekraftig utvikling.

Tabell 17: Søkeord, tittel, forfatter(e), år og opprinnelsesland for resultater med relevans for bærekraft og digital kultur.

Søkeord	Tittel	Forfatter	År	Land
sustainab* computer games (topic) and sustainab* title	On Evaluating Social Learning Outcomes of Serious Games to Collaboratively Address Sustainability Problems: A Literature Review	den Haan, RJ; van der Voort, MC	2018	Ikke relevant
sustainab* computer games (topic) and sustainab* title	Simulated Sustainable Societies: Students' Reflections on Creating Future Cities in Computer Games	Nilsson, EM; Jakobsson, A	2011	Sverige
sustainab* computer games (topic) and sustainab* title	Introducing Sustainable Development Topics into Computer Science Education: Design and Evaluation of the Eco JSity Game	Swacha, J; Maskeliunas, R; Damasevicius, R; Kulikajevs, A; Blazauskas, T; Muszynska, K; Miluniec, A; Kowalska, M	2021	Polen
sustainab* computer games (topic) and sustainab* title	Game-Based Social Learning for Socially Sustainable Water Management	de Kraker, J; Offermans, A; van der Wal, MM	2021	Nederland
sustainab* computer games	The Concept of Safety and Security Education in the Context of Sustainability	Wysokinska-Senkus, A	2020	Polen

⁴ Artikkelen er på portugisisk, men kan oversettes i for eksempel Google Translate.

(topic) and sustainab* title				
sustainab* computer games (topic) and sustainab* title	Serious Sustainability Challenge Game to Promote Teaching and Learning of Building Sustainability	Dib, H; Adamo-Villani, N	2014	USA
sustainab* computer games (topic) and sustainab* title	Exploring Sustainability Environment Educational Design and Learning Effect Evaluation through Migration Theory: An Example of Environment Educational Serious Games	Su, CH	2018	Asia
diverse	Children's television, environmental pedagogy and the (un)natural world of dirtgirlworld	Hawley, E	2018	Australia
sustainab* film* young	The relevance of film and digital literacies to inclusive and sustainable educational processes	Alves, P	2021	Portugal
sustainab* film* young	Media Education as a Resource for Sustainable Development	Razlogov, K	2016	Russland

Også i gjennomgangen av engelske resultater finner vi en del innen **kulturarv**, som antakeligvis er relatert til UNESCOs fokus på bærekraft. En bok redigert av Auclair & Fairclough (2015) viser flere innganger til hvordan kulturarv og bærekraft henger sammen, og videre hvordan dette forholdet har endret seg over tid. Yoshida m.fl. (2016) tar for seg hvordan museer kan formidle bærekraft. Der gis eksempler fra flere land. Ween (2012) skriver om verdensarv i samiske områder og hvordan man kan forvalte disse på en bærekraftig måte. Tilsvarende omhandler Figenschau (2019) sin artikkel bærekraftig forvaltning av krigsminner i Nord-Norge. Det siste eksemplet, fra Clennon & Boehm (2014), kobler kultur sammen med helse og velferd, og undersøker hvordan kulturarv kan ha helsebringende effekter på ungdom gjennom musikk.

Tabell 18: Søkeord, tittel, forfatter(e), år og opprinnelsesland for resultater med relevans for bærekraft og kulturarv.

Søkeord	Tittel	Forfatter	År	Land
kultur bærekraft (oria)	Theory and practice in heritage and sustainability: between past and future	Auclair, E., & Fairclough, G. (eds)	2015	Flere
sustainab* cultur* strategy	TREND COLOUR 'GREEN' IN CULTURAL HERITAGE: SIMULATION GAMES FOR INTRODUCING AND LIVING THE GREEN CHANGE IN MUSEUMS	Yoshida, M; Gierlova, Z; Kimberger, S	2016	Flere
sustainab* cultur* norway(Topic)	World Heritage and Indigenous rights: Norwegian examples	Ween, GB	2012	Norge
sustainab* cultur* norway(Topic)	The Heritage of War and the Discourse of Sustainability	Figenschau, I	2019	Norge
diverse	Young Musicians for Heritage Project: can a music-based heritage project have a positive effect on well-being?	Clennon, O; Boehm, C	2014	England

Som i gjennomgangen av de norske resultatene, har bærekraft blitt vektlagt innen utdanningsforskning. Eksemplet fra Witoszek (2018) sammenligner hvordan man underviser i bærekraft til

barn i Norge, Kina og Ghana. Her er ikke kultur spesielt vektlagt. I Ideland & Malmberg (2015) ser man heller ikke spesielt på kultur, men de undersøker hvordan ulike litterære materialer (deriblant barnebøker) adresserer utdanning for bærekraftig utvikling.

Både Girak m.fl. (2019) og O’Gorman & Davis (2013) undersøker hvordan visuell kunst kan tas i bruk for å lære om bærekraft. Førstnevnte har fokus på hvordan kunstlærere kan fasilitere for å kultivere «sustainable attitudes and behaviours» blant 12-åringer. Sistnevnte har mer fokus på ungdom/voksne, og hvordan bruken av en bærekraftskalkulator gjorde at studenter handlet og reflekterte over bærekraftig utvikling.

I eksemplet fra Spania beskrives det hvordan man kan bruke dialogprosesser til å diskutere for eksempel bærekraft. Det er ikke helt tydelig hvordan kultur brukes i denne sammenhengen. I eksemplet fra Portugal brukes også dialog-/samskapingsprosesser innen kulturelle uttrykk for å motivere barn til bærekrafttenking. Også forskere i USA har sett på elevmedvirkning gjennom kulturelle uttrykk for å promotere bærekraft. Eksemplet fra Powell & Somerville (2020) undersøker hvordan kulturelle uttrykk kan visualisere bærekraftsutfordringer. Til sist har også Kjørholt (2002) studert samskapingsprosjekter i Norge der barn har medvirket til utvikling av bærekraftige lokalsamfunn på 1990-tallet.

Tabell 19: Søkeord, tittel, forfatter(e), år og opprinnelsesland for resultater med relevans for bærekraft, utdanning og kultur.

Søkeord	Tittel	Forfatter	År	Land
sustainab* cultur* norway(Topic)	Teaching sustainability in Norway, China and Ghana: challenges to the UN programme	Witoszek, N	2018	Flere land
diverse	Governing 'eco-certified children' through pastoral power: critical perspectives on education for sustainable development	Ideland, M; Malmberg, C	2015	Sverige
sustainab* "visual arts"	Creative reuse: The impact artmaking has on raising environmental consciousness	Girak, S; Lummis, GW; Johnson, J	2019	Australia
sustainab* "visual arts"	Ecological footprinting: its potential as a tool for change in pre-service teacher education	O’Gorman, L; Davis, J	2013	Australia
diverse	Change in Classroom Dialogicity to Promote Cultural Literacy across Educational Levels	Garcia-Mila, M; Miralda-Banda, A; Luna, J; Remesal, A; Castells, N; Gilabert, S	2021	Spania
diverse	DESIGN AND EXPERIENCIAL LEARNING: WORKSHOP OF ANIMATION FILM WITH NATURAL MATERIALS	da Silva, JT; Farbiarz, JL	2019	Portugal
diverse	Environmental E-Books and Green Goals Changing Places, Flipping Spaces, and Real-izing the Curriculum	Schneider, JJ; Kozdras, D; Wolkenhauer, N; Arias, L	2014	USA
diverse	Drumming in excess and chaos: Music, literacy and sustainability in early years learning	Powell, S; Somerville, M	2020	Australia
sustainab* cultur* norway(Topic)	Small is powerful - Discourses on 'children and participation' in Norway	Kjørholt, AT	2002	Norge

2.6 Andre referanser

Selv om denne litteraturgjennomgangen har vært systematisk og ikke strategisk som i snøballmetoden, var det noen resultater som viste videre til potensielt interessante publikasjoner. Det er viktig å understreke at dette ikke ble gjort på en systematisk måte, men vi valgte å vise dem her, siden de fremstod som spesielt relevante med tanke på Kulturtankens videre arbeid. Forfatterne håper Kulturtanken bruker snøballmetoden når de har valgt ut sine publikasjoner for å se nærmere på.

Birkeland (2009) referer til flere av sine egne artikler som kan være av interesse.

- Birkeland, I. (2007). Culture, Cultural Policy, and Ecological Sustainability. *Nordisk Kulturpolitisk Tidsskrift*, 10 (2) 82-112.
- Birkeland, I. (2008). Cultural Sustainability: Industrialism, Placelessness and the Re-animation of Place. *Ethics, Place & Environment*, 11 (3), 283-297.
- Birkeland, I. og K. Soini (2009) From Policy to Practices: The Discourse on Cultural Sustainability. Paper til 4. Nordic Conference in Cultural Policy, University of Jyväskylä, August 2009

Et kjapt søk viser at samme forfatter har vært medredaktør for boken «Cultural Sustainability and the Nature-Culture Interface» (2018).

En annen referanse om kultur og bærekraft generelt er: Dessein, J., Soini, K., Fairclough, G. and Horlings, L. (eds) 2015. *Culture in, for and as Sustainable Development. Conclusions from the COST Action IS1007 Investigating Cultural Sustainability*. University of Jyväskylä, Finland.

Vi fant også artikler innen forskning på kulturpolitikk som kan være relevante:

- Isar, Y. R. (2017). "Culture," "sustainable development" and cultural policy: A contrarian view. *International Journal of Cultural Policy*, 23(2), 148–158. doi:10.1080/10286632.2017.1280785
- Throsby, D. (2017). Culturally sustainable development: Theoretical concept or practical policy instrument? *International Journal of Cultural Policy*, 23(2), 133–147. doi:10.1080/10286632.2017.1280788
- Birkeland, Eirik, Andsnes, Sissel, Kirksæther, Berit, Espeland, Magne, Myhre, Aslak Sira, Duun, Ann Evy, . . . Hamre, Ole (2014). *Det muliges kunst: Råd til kulturministeren og kunnskapsministeren*. Oslo: Kulturdepartementet og Kunnskapsdepartementet

Når det gjelder publikasjoner innen litteratur kan også disse være interessante å se nærmere på:

- Andersen Gregers . "Klimakrise i litteraturen". *Klima og mennesker*. 2014; København Universitet, København: Museum Tusulanums Forlag. 107–123. red. av Mikkel Sørensen og Mikkel Fugl Eskjær.
- Lesnik-Oberstein Karin . "Children's Literature and the Environment. I. Writing the Environment. *Ecocriticism and Literature*. 1998; London: Zed Books Ltd. 208–217. red. av Richard Kerridge og Neil Sammels.

Til slutt fant vi en referanse som omhandlet DKS spesielt, som også kan inneholde noe om bærekraft. (Digranes, I. (2009). Den kulturelle skulesekken: narratives and myths of educational practice in DKS projects within the subject art and crafts (Diss.). Oslo: Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo).

2.7 Hovedpunkter fra litteraturgjennomgangen

Som en oppsummering kan vi stille oss spørsmålet; hva slags kunnskap finnes om temaene kultur og bærekraft, og hvilken lærdom inneholder den? Kort fortalt gir ikke litteraturen vi har fremskaffet her så mange svar på hvordan Kulturtanken som aktør kan handle mer bærekraftig, men kan gi noen viktige lærdommer om hvordan *innholdet* i Kulturtankens tilbud til barn og unge kan være med å påvirke til bærekraftig utvikling. Vi går her gjennom hva vi kan lære av litteraturen fra denne rapporten, før vi igjen går tilbake til bærekraftsdimensjonene der det kommer frem at det ser ut til å være en stor del relevant litteratur som ikke dukker opp i litteraturgjennomgangen fordi den ikke eksplisitt bruker ordet bærekraft.

Først kan man si at litteraturen fra pedagogikk- og didaktikkfagene som kom frem av litteraturgjennomgangen i denne rapporten er spesielt relevante for Kulturtankens arbeid, siden den i stor grad handler om hvordan man kan a) lære barn om bærekraft, altså spre informasjon, og b) hvordan man kan påvirke barn til å endre holdninger og adferd som passer med en bærekraftig utvikling. Litteraturen veksler mellom å beskrive mer generelt at kultur er et viktig medium for å informere om bærekraft, til å komme med konkrete eksempler på hvordan for eksempel barnelitteratur om bærekraft kan brukes i møtet med elever. Dette kan være interessante punkter når Kulturtanken utarbeider sine retningslinjer eller anbefalinger til fylkeskommuner og direktorkommuner.

Poenget om at kultur kan brukes som en ressurs for ulike typer bærekraftig utvikling kommer også frem i litteraturen fra kulturarvsfeltet og om stedsutvikling. Innen kulturarv knyttes bærekraftsbegrepet sterkt opp mot UNESCO og FN-bærekraftsmål, mens innen stedsutvikling er fokuset noe smalere, det vil si hvordan kultur kan bidra til bærekraftige lokalsamfunn.

Fra litteraturen om bærekraft innen scenekunst finner vi eksempel på hvordan scenekunstproduksjoner kan bli mer bærekraftige. Både gjennom at innholdet formidler bærekraft, for eksempel Lindtein (2020), men også hvordan man kan integrere miljøaspektet i selve produksjonen av scenekunst (Robberstad & Fugli 2020). Vi fant også en kort refleksjon om hvorvidt digitalt teater kan ha relevans for bærekraft (Bruun m.fl. 2020). Litteraturgjennomgangen viste også hvordan skjønnlitterære bøker som tar opp bærekraft som tema kan være med på å utfordre og motivere menneskers tenkning om miljø og klima (Birkeland 2016; Bjørkøy 2017; Franck & Osbeck 2018). Det var noe begrenset hva vi fant om visuell kunst for barn og unge og bærekraft, men treffene her også understreker viktigheten av kulturelt innhold som medium for informasjon om bærekraft.

Litteratur om digitale medier, som film og dataspill, sier også en del om hvordan den type kulturelt innhold kan brukes blant barn for meningsdannelse og læring rundt temaet bærekraft. Her er bidragene fra Nilsson & Jakobsson (2011), Swacha m.fl. (2021) og de Kraker m.fl. (2021) om bruken av dataspill kanskje spesielt relevante fra Norden.

Soini (2013) og Røtnes m.fl. (2021) ser på hvordan kultur mer generelt kan møte fremtiden, både når det gjelder forskning og politikk. Tilsvarende nevner Schjøtt-Pedersen m.fl. (2021) i sin rapport at kulturen spiller en rolle i møte med økende sosial ulikhet, miljøutfordringer m.m. Vi finner også internasjonale bidrag som på ulike måter diskuterer kulturens rolle i en mer bærekraftig utvikling (Mereis & Rippl 2019; Packalen 2010)

I sum viser litteraturgjennomgangen at det meste av litteraturen fokuserer på hvordan *kulturelt innhold* kan informere om bærekraftig utvikling, og oppfordre til endring, men vi finner ingenting direkte om hvordan kulturaktører kan handle mer overordnet. Selv om noe av litteraturen fra forskning på scenekunst nevnte det, finner vi også lite om hvordan selve produksjonen av kulturelt innhold kan være bærekraftig eller på andre måter kan bidra til bærekraftig utvikling. I de internasjonale søkene var det noen treff som fokuserte på hvordan samskapings- og medvirkningsprosesser gjennom kulturelle uttrykk med barn og unge kunne brukes for å promotere bærekraft, men denne forskningen var relativt begrenset.

Et viktig poeng for denne litteraturgjennomgangen er likevel poenget nevnt i innledningen, nemlig at det vi i dag ofte omtaler som bærekraft, kan ha blitt undersøkt uten at begrepet bærekraft er tatt i bruk. Hvis vi igjen går tilbake til spørsmålene definert ut ifra bærekraftsdimensjonene, kan vi se nærmere på hva de egentlig innebærer.

Først: **klima og miljø**; Hva slags kunnskap finnes om hvordan klima og miljø blir a) tematisert i kulturformidling og b) ivaretatt i kulturproduksjon rettet mot barn og unge? Her så vi i hovedpunktene over at det er flere eksempler på hvordan klima og miljø spørsmål blir tatt opp i kulturelt innhold, for eksempel skjønnlitteratur for barn og unge, eller dataspill som simulerte klima og miljø-problematikk. Vi fant ingen litteratur som omhandlet klima og miljøspørsmål i selve kulturproduksjonen rettet mot barn og unge.

Når det gjelder **økonomisk bærekraft**, avgrenset vi dette til å omfatte **bærekraftige arbeidsvilkår for kunstnere og kulturarbeidere**. Denne problemstillingen har i lang tid vært et tema både i kulturpolitikken og i kultursektorforskningen, i Norge og internasjonalt. Det er likevel kun i de senere årene at problemstillingen har vært knyttet til bærekraftbegrepet, gjerne som en direkte konsekvens av at begrepet har blitt benyttet politisk og at det derfor har blitt vektlagt i forskningsutlysninger. I vår litteraturgjennomgang, der ordet «bærekraft» var et av søkekriteriene, var det begrenset hvilken litteratur som dukket opp. Spesielt når man la til grunn at begrepet bærekraft skulle brukes på en måte som reflekterte bærekraftsdimensjonene. I avsnittet under refererer vi til noe av litteraturen som vi mener omhandler bærekraft, slik det er definert i innledningen, men som ikke dukket opp i litteraturgjennomgangen. Grunnen til at de ikke dukket opp er at begrep som «sustainability» ikke er eksplisitt nevnt hverken i abstract eller i stikkord.

I de nordiske landene har kunstneres økonomiske vilkår vært et gjennomgående tema i kulturpolitikken og i forskning. Det har vært et eksplisitt politisk mål at kunstnere skal ha gode arbeidsvilkår og en anstendig inntekt. Dette har også preget politikktutforming. I Norge har det derfor vært gjennomført undersøkelser av kunstneres arbeids- og inntektsforhold helt siden slutten av 60-tallet. I alt er det gjennomført syv slike undersøkelser og en åttende undersøkelse er ventet ferdigstilt høsten 2022. Disse undersøkelsene har vært benyttet som grunnlag for å diskutere og utvikle sentrale elementer i den norske kunstnerpolitikken. Undersøkelsene har også gitt

grunnlag for mer akademiske analyser, særlig innenfor kultursosiologiske og kulturøkonomiske studier (Bille et. al. 2017, Heian 2018, Mangset et. al. 2010, Mangset et. al. 2016). I tillegg til de nevnte norske undersøkelsene finnes det en rekke akademiske studier av kunstneres inntekter og levekår (Abbing 2002, Baldin og Bille 2021, Casacuberta og Gandelman 2012, Kleppe 2017, Mangset et. al. 2012, Menger 2001, 2006, Røyseng et. al. 2007, Røyseng 2016, Throsby 1992, 1994).

Utgangspunktet for de fleste av disse bidragene er den manglende økonomiske bærekraften som ofte kjennetegner kunstneriske yrker. Eksempelvis spør økonomen Hans Abbing hvorfor kunstnere er fattige i boka med samme navn (2002). Gjennomgående kjennetegnet ved kunstnerøkonomien som beskrives i disse studiene, er videre at kunstnerisk arbeid kjennetegnes av: relativt lave inntekter, høy risiko, manglende risikohåndtering, store inntektsulikheter, yrkesmotivasjon snarere enn økonomisk motivasjon og større tilbud enn etterspørsel.

Sosial bærekraft avgrenset vi til studier av hvordan kunst og kultur skaper sosiale arenaer og felleskap, inkludering, dannelse og folkeopplysning samt studier av bruk og tilgang til kultur på tvers av sosiale skillelinjer. Også her finnes det en betydelig mengde litteratur innenfor flere ulike fagtradisjoner, men der bærekraft et relativt fraværende begrep. Litteraturen på dette område er så omfattende at det vanskelig å trekke fram noen studier som mer sentrale enn andre. Forskning på kunstens betydning på steder fikk et særlig fokus på midten av 2000-tallet da Richard Floridas hypoteser om den kreative klassens påvirkning på lokalsamfunn ble fremsatt. Floridas studier ble møtt med kritikk, men også med en rekke studier som fremhevet denne påvirkningen. Nylig har også Norsk Kulturråd iverksatt et forskningsprosjekt om Kunst og sosiale felleskap der en rekke mindre forskningsprosjekter er igangsatt⁵. Kultur som dannelse og folkeopplysning har også vært gjenstand for en rekke forskningsbidrag. Her har særlig historiske studier av kulturpolitikken vært relevante, der den norske og nordiske etterkrigstiden ofte har blitt beskrevet ut ifra et dannelsesparadigme (Dahl and Helseth 2006, Mangset and Hylland 2017). Relevant i denne sammenhengen er også flere forskningsbidrag som beskriver Den Kulturelle skolesekken som nettopp et dannelsesprosjekt (se. f.eks. Bjørnsen 2009, Bjørnsen 2012). Inkludering, demokratisering og lik tilgang til kunst og kultur på tvers av etniske, sosioøkonomiske og geografiske skillelinjer er også temaer som behandles i en rekke bidrag innenfor kulturpolitikk og kultursektorforskningen. Også dette har vært et vesentlig mål for de fleste lands kulturpolitikk i en årrekke. Her har teoriene til blant annet den franske sosiologen Pierre Bourdieu vist hvordan sosial ulikhet har preget både kulturproduksjon og kulturbruk. En rekke survey-undersøkelser har også vist dette, mens andre studier har undersøkt hvordan dette kan motvirkes. For en gjennomgang av denne litteraturen, se f.eks. Mangset (2012).

Sosial bærekraft er altså et område det er forsket mye på innenfor kunst- og kultursektoren, men der bidragene i større grad finnes under stikkord som inkludering, felleskap, dannelse (bildung) og demokratisering.

⁵ <https://www.kulturradet.no/forskning/kunst-og-sosiale-fellesskap>

3. Fra praksisfeltet: Nordiske eksempler

I rapporten har vi gjennomført en systematisk og kvantitativt-preget gjennomgang av litteratur som har omhandlet begrepene kultur og bærekraft. Gjennomgangen har fokusert på ytringskultur, som tidligere definert, og bærekraftbegrepet som definert av Brundtland-kommisjonen og videre operasjonalisert av FN. Som vi diskuterte i forrige kapittel, ga ikke litteraturgjennomgangen noen praktiske eksempler på hvordan kulturaktører kan arbeide med bærekraft. I avsnittene som følger vil vi skissere hvordan utvalgte kulturinstitusjoner/kulturelle aktører i de nordiske landene har arbeidet med å implementere FNs bærekraftsmål. Eksemplene har vi funnet fram til gjennom strategiske nettsøk.

3.1 Nasjonale handlingsplaner for å nå FNs bærekraftsmål – situasjonen i Norden

Før vi går dypere inn implementeringen av bærekraftmålene i Norden, er det først et poeng å peke på hvordan de nordiske landene på et politisk overordnet nivå har arbeidet med å implementere FNs bærekraftsmål som ble lansert i 2015. Situasjonen er at Danmark lanserte sin handlingsplan i mars 2017, og Sverige sin handlingsplan Agenda 2030, 2018-2020, i 2018. Finland reviderte sin nasjonale strategi i 2013, og har nå en bærekraftstrategi tuftet på Agenda 2030 kalt: «The Finland we want in 2050». ⁶ Våren 2021 fikk Norge sin nasjonale handlingsplan for å nå bærekraftmålene med stortingsmeldingen *Mål med mening, Norges handlingsplan for å nå bærekraftmålene innen 2030* (Meld. St. 40, 2020-2021). Av de nordiske landene mangler fortsatt Island, Grønland og Færøyene nasjonale handlingsplaner.

Av stor relevans her er at de nordiske statsministrene har gått sammen om å skape en visjon for et nordisk samarbeide for å gjøre Norden til verdens mest bærekraftige region i 2030. Dette skjedde i 2019. Visjonen innebærer at alle aktiviteter innenfor rammen av det nordiske samarbeidet i perioden fram til 2024 skal fokusere på tre strategiske prioriteringer knyttet til de globale målene for bærekraftig utvikling: et grønt Norden, et konkurransedyktig Norden og et sosialt bærekraftig Norden. ⁷ En drivkraft for det som kalles Visjon 2030 er *kulturelt samarbeid*. Kulturelt samarbeid blir trukket fram som grunnleggende for det *nordiske samarbeidet* og det vektlegges at dette i seg selv skaper en *kultur for bærekraft*. I 2021 ble det presentert et nytt kulturpolitisk samarbeidsprogram for 2021-2024 som bygger på Nordisk Ministerråds Visjon 2030, med tittelen: *Norden som världens mest hållbara och integrerade Region. Handlingsplan 2021–2024*. ⁸

⁶ http://www.forumfor.no/assets/docs/brief_handlingsplaner-i-andre-land_web.pdf

⁷ <https://agenda2030samordnaren.se/rapporter/styrdokument/>

⁸ Norden som världens mest hållbara och integrerade Region. Handlingsplan 2021–2024. Nordiska Ministerrådet.

Ministerrådet har satt opp tolv mål for at de nordiske landene skal nå visjonen, hvor kunst og kultur, og arbeid for barn og unge blir trukket fram som sentrale virkemiddel for å nå målene. Eksempel på dette er mål nr. fire som ønsker å gjøre det lettere for nordiske konsumenter å *velge grønt*. Her blir produksjon av grønn kunst, kultur og kulturarvssatsninger trukket fram som et virkemiddel (s.10). Videre forutsettes det at nordiske kulturinstitusjoner skal bidra med innhold som *fremmer bærekraftig konsum* (s.10). Også mål nr. ti som handler om å få alle nordiske innbyggere med i den grønne omstillingen, blir kunst og kulturlivet bragt inn som et vesentlig virkemiddel som går på å fremme et *likestilt, inkluderende og tilgjengelig kunst- og kulturliv* i Norden gjennom de nordiske kulturinstitusjonene. Her blir med andre ord et sosialt bærekraftig og demokratisk kulturliv vektlagt.

Viktigst i Kulturtankens sammenheng er trolig fokuset Nordisk ministerråd retter mot barn og unge i mål nr. elleve. Målet går ut på å gi det nordiske samfunnet, spesielt barn og unge en sterkere stemme og deltakelse i det nordiske samarbeidet, samt øke deres kunnskap om nabolandenes språk og kultur. Det handler med andre ord både om å styrke barn og unge i Norden sin kulturelle og språklige nordiske identitet og fellesskapsfølelse (s. 23), og å bygge og videreføre en kultur for deltakelse, demokrati – dvs. for sosial bærekraft. For å opprettholde et sosialt bærekraftig Norden og videreføre Nordiske demokratiske løsninger, vektlegges *dannelse* av Nordens barn og unge.

Nordiska invånare ska uppleva att det nordiska samarbetet är till för dem och skapar nytta. Språk och kultursatsningar är viktiga verktyg för att skapa en integrerad region och en kulturell gemenskap. Barn och unga är prioriterade målgrupper eftersom en förutsättning för att nå visionen är att öka barns och ungas välbefinnande, deras möjlighet att utöva sina rättigheter och bli hörda. Det nordiska samarbetet ska stärka samarbetet med civilsamhället och planera och genomföra fler projekt i samarbete med barn och unga (s.23).

Som vi ser, trekkes den nordiske kulturen fram som en virkemiddel for å opprettholde et sosialt bærekraftig Norden. Her handler det med andre ord om å bruke og videreutvikle den nordiske felleskulturen som en *kultur for bærekraft*. Å vektlegge kulturell opplæring og dannelse i en demokratisk kulturtradisjon som en kultur for bærekraft - slik Nordisk ministerråd gjør her, vil også kunne være aktuelle strategier i Kulturtankens videre arbeid.

3.2 Eksempler fra Norden

I denne delen plukker vi fram utvalgte eksempler fra de nordiske landene. I Sverige ser vi at store statlige kulturinstitusjoner som vil kunne være relevante for Kulturtanken å sammenlikne seg med, slik som Statens kulturråd og Riksantikvarämbetet, begge har grepet tak i bærekraftsmålene og posisjonert egen virksomhet opp mot målene i Agenda 2030 på hver sin måte.

Statens kulturråd i Sverige bidrar til å virkeliggjøre den nasjonale kulturpolitikken ved å informere og gi bidrag til ulike kulturelle virksomheter. I arbeidet sitt vektlegger de fortrinnsvis den sosiale bærekraften, og fokuserer i hovedsak på hvordan de alt jobber for å fremme kulturell

deltakelse, kunstnerisk utvikling og demokratisering av kunst- og kulturtilbudet, og knytter sitt arbeid helt konkret opp til Agenda 2030.⁹

En annen statelig aktør er **Riksantikvarämbetet**. De retter sin virksomhet mot kulturarv og bruker bærekraftsmålene aktivt for å fremme sin virksomhet. De har bidratt med underlag for Sveriges gjennomføring av FNs Agenda 2030 for langsiktig bærekraftig økonomisk, sosial og miljømessig utvikling (Agenda 2030). Målet her var å beskrive hvordan Riksantikvarieämbetets virksomhet bidrar til bærekraftig utvikling. Til arbeidet spilte Riksantikvarämbetet inn tre områder innenfor kulturarvsarbeidet som de mente at på ulik måte falt inn under flere av de sytten bærekraftsmålene. 1) Kulturarvsarbeidet bidrar til sosial bærekraft og utvikling av et åpent og inkluderende samfunn. 2) Myndighetene agerer i samspill med øvrige miljømålsansvarlige myndigheter for bærekraftig forvaltning av natur- og kulturmiljøer. 3) Myndighetens arkiv, bibliotek, register og databaser inneholder åpen og fri informasjon som tilbyr underlag for bærekraftig samfunnsplanlegging og muliggjør livslang læring.¹⁰

I disse to tilfelle ser vi at Statens Kulturråd og Riksantikvarieämbetet bruker FNs bærekraftsmål til å posisjonere og legitimere egen virksomhet. Framfor å peke på nye strategier for hvordan virksomheten kan jobbe med bærekraftsmålene, viser de i stedet hvordan de allerede jobber bærekraftig.

Et annet svensk eksempel vi har kommet over under våre søk er **Intercult**. Intercult er riktignok ett frittstående ressurs- og produksjonssenter for kultur med fokus på europeiske og transnasjonale samarbeid. Intercult søker imidlertid også å være et nav for internasjonal ekspertise for svenske kulturaktører hvor visjonen er å synliggjøre kulturens rolle som en kraft til endring i menneskelig og samfunnsmessig utvikling. Intercult har holdt flere webinarer med temaer knyttet til kulturarv, klimaspørsmål og bærekraft i relasjon til kultur. Siste webinar hadde tittelen «Kultur i, för eller som hållbar utveckling?» og fokuserte nettopp på den kulturelle dimensjonen ved bærekraftbegrepet.¹¹ Intercult synes altså både å jobbe med å skape kultur for bærekraft og jobber, som Nordisk Ministerråd, internasjonalt for å oppnå dette. I begge tilfeller handler det om å skape og bruke kultur som en tilrettelegger for bærekraft.

Ser vi videre mot det Finland som ble utropt som det mest bærekraftige landet i verden, i henhold til FNs bærekraftsmål (i juni 2021), er det mindre informasjon å finne om hvordan de store statlige finske kulturvirksomheter jobber med bærekraftsmålene. Det gjelder institusjoner som **Takie - Centret för Konstfrämjande, Museiverket og Riksarkivet**. Samtidig ser vi at det **Finske Nasjonalmuseet** fronter institusjonens arbeid med bærekraft. De viser til at de tar et sosialt, økologisk og økonomisk ansvar og krever det samme engasjementet fra sine partnere – og de understreker at dette er et prinsipp som gjenspeiles i museets innsamlingsarbeid, tjenestene som tilbys på museet og i programmeringen. Om den kulturelle bærekraften, skriver de:

Promoting cultural sustainability is at the core of what we do. (...) For us at the National Museum of Finland, cultural sustainability means preserving the diversity of culture as an intrinsic value,

⁹ <https://www.kulturradet.se/i-fokus/agenda2030/vart-uppdrag/>

¹⁰ http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/9976/Rapp%202016_23.pdf?sequence=2&isAllowed=y

¹¹ https://www.intercult.se/en-sammanfattning-av-webbinariet-kultur-i-for-eller-som-hallbar-utveckling/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=en-sammanfattning-av-webbinariet-kultur-i-for-eller-som-hallbar-utveckling

providing opportunities for dialogue between different cultures and strengthening cultural methods that promote ecological, social and economic sustainability both locally and globally.¹²

I Danmark, som var tidlig ute med en nasjonal handlingsplan, er det vanskelig å spore informasjon om hvordan de statelige kulturaktørene arbeider med å implementere bærekraftmålene i kulturtiltak ovenfor barn og unge, og på hvilken måte dette skjer. Når vi besøkte hjemmesidene til **Slots- og kulturstyrelsen**, som har ansvar for kulturminner, kulturinstitusjoner, kultursamarbeid, slott og eiendommer og medier, så fant vi ingen informasjon om bærekraftsmålene.

Under enkeltstående søk kom vi imidlertid over det danske nasjonale utviklingscenteret for barne- og ungdomskultur **Kulturprinsen**, som er lokalisert i Viborg. Senteret er et relevant eksempel for Kulturtankens arbeid. Kulturprinsen skaper prosjekter, bygger opp tverrgående partnerskap, nettverk og fellesskap i Danmark og utlandet. Senteret er tydelige på at de arbeider med utgangspunkt i FN's barnekonvensjon og FNs 17 bærekraftsmål, og er opptatt av å sikre alle barns rett til å møte kunst og kultur i deres hverdag. Senteret samarbeider med dagtilbud og skoler, profesjonelle kulturformidlere, kunstnere, kunst- og kulturaktører samt forsknings- og utdanningsinstitusjoner. Arbeidet med bærekraftsmålene operasjonaliserer de gjennom en mengde ulike nasjonale og internasjonale prosjekt, som til en stor grad handler om å bruke kultur som en tilrettelegger for bærekraftig utvikling. Det skjer blant annet gjennom det regionale utviklingsprosjektet kalt «Kunst på Tværs» om kunstens potensiale i skoleundervisning om bærekraftig utvikling, medborgerskap og demokrati. Også det EU-støttede prosjektet «Global Roots» går ut på å innlemme profesjonell fasilitert kunst og kultur inn i skolens metodeutvikling og bidrar til fokus på deltakelse, medansvar og rettigheter. I dette prosjektet blir utvikling av *ungt medborgerskap* samt fokus på å skape læringsmiljøer hvor barn kan handle i henhold til FNs bærekraftsmål vektlagt. Prosjektene vektlegger med andre ord særlig den sosiale bærekraftdimensjonen, samtidig som de bruker kunst- og kultur som en tilrettelegger for bærekraftig utvikling hvor de altså har fokus på læringsmiljøer.¹³

3.3 Eksempler fra Norge

I oppdraget bes vi om å vise eksempler fra kultursektoren i Norge. Som beskrevet i metoddelen fant vi frem til eksemplene under gjennom søk etter relevante kulturaktørers arbeid med bærekraft.

Besøk hos de store statlige aktørene slik som Kulturrådet og Riksantikvaren antyder ingen tydelige strategier. På Riksantikvarens hjemmeside annonseres det riktignok at ny klimastrategi ble lagt fram 18. august 2021 under Arendalsuka – uten at denne har vært tilgjengelig.

Samtidig ser vi at, **CREO forbundet for kunst og kultur** som Norges største kunstnerorganisasjon og som en del av LO, har vedtatt en handlingsplan for miljø og bærekraft. Denne består av tre deler og tar for seg hvordan CREO skal jobbe med tematikken innenfor egen organisa-

¹² <https://www.kansallismuseo.fi/en/>

¹³ <https://kulturprinsen.dk/projekter>

sjon, inn mot arbeidslivet og inn mot samarbeidspartnerne sine. Den måten å systematisere strategier og tiltak på, mener vi er hensiktsmessig for aktører som kan jobbe med bærekraft på flere nivåer. Da blir det systematisert og tydelig hvordan en aktør kan jobbe med bærekraft både som en del av den interne driften, med tanke på krav/forventninger til samarbeidspartnere/tilskuddsmottakere e.l., i form av kunnskapsspredning og eksternt kommunikasjonsarbeid eller med tanke på innholdsproduksjon.

Norsk kulturforum, NOKU kan på sin side tjene som eksempel på en aktør som har vektlagt å synliggjøre kunsten og kulturens rolle som drivkraft i samfunnsutviklingen (<https://www.noku.no/tema/kunsten-og-kulturens-rolle-i-samfunnet/>) uten å bruke begrepet bærekraft. Likevel, alt som står i teksten handler det om sosial bærekraft og flere av bærekraftmålene kunne vært trukket inn i beskrivelsen. Ved å ikke bruke bærekraftbegrepet og knytte kulturen direkte til bærekraftmålene, blir denne dimensjonen skjult. På motsatt side tjener **KS** som eksempel på hvordan man med enkle grep kan få fram hvordan virksomhet støtter opp om bærekraftmålene (<https://www.ks.no/fagomrader/samfunnsutvikling/>). På KS sine nettsider er en rekke fagområder samlet under portalen Bærekraft og samfunnsutvikling, noe som får fram hvordan for eksempel KS sitt arbeid med næringsutvikling inngår i arbeidet mot en mer bærekraftig utvikling. KS har også synliggjort hvordan virksomheten generelt retter seg inn mot bærekraftmålene, men også kultursektoren spesielt (<https://www.ks.no/fagomrader/barn-og-unge/kultur/kultur-og-barekraft-henger-sammen/>). Eksempelet får fram hvordan mange kunst- og kulturaktører allerede jobber mot bærekraftmål, men uten at begrepet eller bærekraftmålene brukes aktivt i beskrivelsene jf. det vi skrev innledningsvis.

For norske forhold vil vi også gå tettere på institusjoner som retter fokuset mot kulturproduksjon. Her vil vi nevne prosjektet '**Grønt veikart**', **Kulturrom** og **Miljøfyrtårn-ordningen**.

'**Grønt veikart**' er et prosjekt som er relevant i seg selv, men det er også relevant å se på hvordan Kulturtanken og andre kan bruke det videre i sitt arbeid. 'Grønt veikart' er en veileder for grønn omstilling utviklet av Virke kultur og opplevelse, Virke Produsentforening, Norske Konserntarrangører, Norsk teater- og orkesterforening og Norske kulturhus som en oppfølging av Strategi for grønn konkurransekraft, lagt fram av regjeringen i 2016. Grønt veikart for kultursektoren er det 17. bransjeveikartet som er laget, hvert av dem rettet inn mot ulike bransjer. Veikartet skal være en ressurs for det grønne skriftet i kultursektoren. Det gir både retningslinjer og verktøy som kultursektoren kan ta i bruk for en mer bærekraftig drift.

Også **Kulturrom** er et bidrag inn mot mer bærekraftig kulturproduksjon. Kulturrom er en *nasjonal tilskuddsordning* for teknisk utstyr og lokaler. Ordningen dekker alle musikkjangre, teater og dans. Kulturrom er et godt eksempel på en aktør som har fulgt opp 'Grønt veikart for kultursektoren' på en konkret måte. På nettsidene kan vi lese at de med henvisning til veikartet vil ha «fokus på bærekraftige løsninger gjennom både kompetanseheving og gjennom tildeling av tilskudd som sikrer gode investeringer med lang levetid». Dette er i sin tur er operasjonalisert gjennom mellom annet kompetanseheving, nye ordninger for reparasjon og vedlikehold samt ordninger for gjenbruk og brukmarked. Videre har Kulturrom identifisert hva de mener er de største utfordringene for akkurat deres virksomhet når det gjelder mer bærekraftig drift. Blant annet etterlyser de kunnskap om klimaavtrykk fra produsenter av teknisk utstyr. På denne bakgrunn jobber de nå for å få gjennomført en verdikjedeutredning. Et annet eksempel er at de skal

gå over til bruk av oppladbare batterier i sitt utstyr og utstyre landets scener med ladestasjoner for slike. Kulturrom har også satt søkelyset på bærekraft gjennom foredrag, seminar o.l.

Miljøfyrtårn er den mest brukte sertifiseringsordning innen miljøledelse i Norge. Også kulturvirksomheter kan søke om å bli sertifisert som Miljøfyrtårn. Flere norske kulturvirksomheter slik som teatre, kulturhus og festivaler har jobbet med å bli mer bærekraftig og bli sertifisert som miljøfyrtårn. Eksempler på dette er festivaler som Øyafestivalen, Vinje rock og Parkenfestivalen, hvor Øyafestivalen helt siden 2002 har jobbet for å være en bærekraftig festival i henhold til matserving, avfall og utslipp, innkjøp og transport. Siden har de også høstet internasjonale priser for dette.¹⁴ Fram til 2020 fulgte denne typen institusjoner kriteriene for byggeier/leietaker, matserving og grønne arrangementer og fokuserte i stor grad på rammene rundt kulturopplevelsene. I 2020 fikk imidlertid scenekunst sitt eget sett med sertifiseringskriterier spesifikt rettet mot kulturvirksomheter, hvor også produksjon av scenekunst ble innlemmet. Målgruppen for de nye kriteriene er virksomheter som produserer og/eller setter opp forestillinger eller konserter. Festivaler og andre midlertidige arrangementer skulle fortsette å sertifiseres etter kriteriesettet for *grønne arrangement*. Det nye kriteriesettet er ment for arrangører av kulturopplevelser i et fast bygg, som teatre, konserthus og kulturhus, samt orkestre og andre som opptre på ulike scener. I kriteriene vies arbeidsmiljø, innkjøp og transport stort fokus – ettersom det er områder der scenekunsten har størst miljøpåvirkning. For eksempel skal alle som sertifiseres med kriteriesettet utarbeide en egen bærekraftsrutine for materialbruk og utarbeide spesifikke retningslinjer for alle vesentlige transportbehov. Dette innebærer å sette spesifikke mål for reduksjon av transportutslipp og beskrive tiltak som skal gjøres for å nå målene.

3.4 Hovedpunkter fra gjennomgang av praksis

Gjennomgangen av eksempler på praksis viser at det er noen kjennetegn som går igjen i hvordan relevante kulturaktører og kulturinstitusjoner forholder seg til og implementerer FNs bærekraftsmål i egen virksomhet.

- Flere av de store statlige kulturinstitusjonene bruker i stor grad bærekraftmålene til å posisjonere og legitimere egen virksomhet. Mens institusjoner med ansvar for kunst- og kulturtilbud viser til hvordan de handler i tråd med idealer om sosial bærekraft, viser kulturarvinstitusjonene hvordan deres virksomhet er i tråd med idealene for miljømessig og sosial bærekraft.

¹⁴ I 2019 hadde Øyafestivalen tatt følgende grep for å minske avfallet etter festivalen: All mat og kaffe på Øya blir servert i 100 % komposterbar emballasje – og blir til kompostjord etter festivalen. Unødvendige éngangsartikler kuttes, slik som sugerør, regnponchoer og give-aways. (*Øyas tips: Husk å ta med regnjakke! Hvis du har glemt regnjakka, så finnes det både støvler og regnklær til utlån.*) Øya-crewet får egne gjenbruksflasker for å unngå forbruk av flaskevann. Det bygges flere vannpunkter på området så kranvann er lett tilgjengelig. Plast som kommer enten fra produksjon eller utenfra skal kildesorteres og gjenbrukes. Hver avfallspose blir håndsortert, og hver eneste plastbit, fra sneip til strips skal ryddes fra parken etter festivalslutt. Det er strenge begrensninger på hva som kan deles ut og selges i bodene på festivalen. Øya får en fossilfri anleggsplass, der flere av anleggsmaskinene er el-drevne. Maskiner som ikke er tilgjengelige som el-drevne, går på palmeoljefritt biodrivstoff. <https://www.miljofyrtarn.no/oya-tar-grep-i-kampen-mot-plast-fra-bruk-og-kast-til-bruk-og-vask/>

- Videre ser vi hvordan Nordisk ministerråds satsning og kulturelle sentre fokuserer på å løfte fram kultur som tilrettelegger for bærekraftig utvikling.
- Ikke minst ser vi at det er blitt etablert strategier og ordninger som kan hjelpe kulturinstitusjoner og kulturaktører til å produsere «grønne kulturtilbud», gjennom ordninger som Grønt veikart, Kulturrom og Miljøfyrtårnserifiseringer.

4. Kunnskapsbehov og veien videre

I oppdraget bes vi om å peke på kunnskapshull og komme med anbefalinger på reelt og effektiv mulighetsrom ift. Kulturtankens mandat, med bakgrunn i resultatene fra litteraturgjennomgangen og søkene etter andre kulturaktørers arbeid med kultur og bærekraft. Før vi antyder mulige veier videre, vil vi løfte fram de behovene for kunnskap som vi har identifisert i litteraturgjennomgangen og gjennom praksis-eksemplene.

Kunst- og kulturproduksjon: Litteraturgjennomgangen viste at selv om det foreligger en del forskning på hvordan kunstnerisk *innhold* kan være med på å informere om bærekraftig utvikling, og til en viss grad endre adferd, er det et stort behov for kunnskap om hvordan bærekraft og tanker om bærekraft kan bringes inn i selve *kulturproduksjonen* rettet mot barn og unge. For eksempel, hvordan kan man turnere med kulturtilbud for barn og unge på en bærekraftig måte? Eller, hvordan kan man utvikle kulturtilbud for barn og unge på en bærekraftig måte? Finnes det kulturtilbud som både har lavt klimaavtrykk, som også på andre måter bidrar til bærekraftig utvikling, for eksempel gjennom å redusere sosial ulikhet? Generelt sier litteraturgjennomgangen lite om oversettelsen av bærekraft til de sammenhengene der kunst og kultur skal produseres.

Bærekraftige løsninger i kulturadministrasjon og produksjon: Gjennomgangen viste også at selv om det etter hvert er etablert strategier og ordninger for «grønn kulturproduksjon» så er det mangel på kunnskap om og erfaring med bærekraftige løsninger blant sentrale kulturinstitusjoner, også statlige. Vi viste at Grønt Veikart er en ressurs for det grønne skiftet i kultursektoren og et relevant virkemiddel å ta i bruk i Kulturtankens videre arbeid. Også Miljøfyrtårnsertifisering er et virkemiddel som vil kunne brukes av Kulturtanken, både i forhold til kriteriene for grønne arrangementer og scenekunst.

Betydningen av virkemiddelordninger: Det mangler også kunnskap om hvordan finansieringsordninger og sertifiseringsordninger som f. eks Miljøfyrtårn og Kulturrom virker inn på kulturinstitusjoner. Med andre ord: så mangler kunnskap om hvordan virkemiddelapparatet kan brukes av kulturinstitusjoner og kulturaktører for å nå bærekraftsmålene.

Nye arbeidsmåter – skape kultur for bærekraft: Både litteratur- og praksisgjennomgangen viste at det mangler kunnskap om hvordan kulturinstitusjoner kan handle i henhold til FNs bærekraftsmål. Eksempler fra praksisfeltet understreket at dette er et nytt felt for mange av de sentrale kulturaktørene, med lite kunnskap om hvordan institusjoner og aktører kan rigge seg og samarbeide på nye måter for å oppnå bærekraftsmålene. Det er med andre ord behov for mer kunnskap om hvordan en skal skape kultur for bærekraft. Til dette punktet vil vi vise til den danske forskeren Signe Meisner Christensen sin refleksjon knyttet til det potensialet som ligger i kulturdimensjonen til bærekraftsmålene. I essayet *Kunst er et særligt erkendelsesfelt, der har potentialet til at spille en afgørende rolle i verden*, retter Christensen oppmerksomheten mot hvordan ulike kunnskapssystemer aktiveres for å FNs klimamål og hva klimamålene gjør med beslutninger innenfor kultursektoren. Christensen hevder at FNs verdensmål er blitt den nye sjekklisten når ledere skal motivere beslutninger, og at strategiene gjerne går ut på å energi-opti-

malisere ved hjelp av kunnskap og metoder fra naturvitenskapen, teknologien og samfunnsvitenskapen. Christensen tar imidlertid til orde for å benytte kunnskapen som finnes i kunsten og for de mulige alternative fremtider og former for sameksistens som finnes her. Hun skriver:

Hvis kunst skal gjøre sig gjældende, ikke som miljøkunst i belærende forstand, men som en radikal måte at italesætte bæredygtighet på, så kræver det, at kunstens anden viden bliver legitimeret som viden. Og det bør ske på tværs af kulturinstitutioner, og uddannelsessystemer, samt i den offentlige debat og ikke mindst i det etablerede videnskabelige system (Christensen 2021).

Med dette viser Christensen at kulturdimensjonen i bærekraftsmålene er en tematikk som har stort utviklings- og forskningspotensiale – og som det også fra Kulturtankens side vil være viktig å fokusere på i sitt videre arbeid.

I den grad det er inspirasjon og kunnskap å hente fra store kulturinstitusjoner, så handler det om hvordan disse har posisjonert og legitimert egen virksomhet opp imot bærekraftsmålene. Flere av kunst-, kultur- og kulturarvsinstitusjonene har i prinsippet jobbet med sosial og miljømessig bærekraft over lang tid, men da er det blitt omtalt med andre begrep. Flere av disse har nå tatt i bruk FNs bærekraftsterminologi for å omtale den samme virksomheten. Samme strategi kan anvendes på Kulturtankens arbeid. Om vi legger de samme begrepene til grunn, finner vi fort ut at Kulturtanken, sammen med andre kulturaktører, allerede jobber med bærekraft.

Dermed kan en måte å jobbe med bærekraft på være å *synliggjøre* det av Kulturtankens arbeid som er spesielt relevant for bærekraftsdimensjonene. For eksempel er det å sikre lik tilgang til kunst og kultur for alle barn og unge, er et eksempel på sosial bærekraft, og kan knyttes til FNs bærekraftsmål 4.7¹⁵: «*Innen 2030 sikre at alle elever og studenter tilegner seg den kompetansen som er nødvendig for å fremme bærekraftig utvikling, blant annet gjennom utdanning i bærekraftig utvikling og livsstil, menneskerettigheter, likestilling, fremme av freds- og ikkevoldskultur, globalt borgerskap og verdsetting av kulturelt mangfold og kulturens bidrag til bærekraftig utvikling*». Kulturtanken har allerede startet dette arbeidet¹⁶. Men det finnes flere måter å synliggjøre dette ytterligere. En måte for Kulturtanken å jobbe videre med kan være å «rebrande» sine aktiviteter og aktivt bruke bærekraftsbegrepene for å beskrive Kulturtankens virksomhet på nettsider, i strategier og andre kanaler.

I forlengelse av poenget om at kulturvirksomheter har jobbet med bærekraft under andre begrep, viste også litteraturgjennomgangen at det finnes mye forskning som belyser de tidlige definerte spørsmålene med utgangspunkt i de tradisjonelle bærekraftdimensjonene (miljø/klima, økonomi og sosiale forhold), men som ikke bruker disse bærekraftbegrepet eksplisitt. Som vi så, er for eksempel «sosial bærekraft» et område det er forsket mye på innenfor kunst- og kultursektoren, men disse bidragene finnes i større grad under stikkord som inkludering, felleskap, dannelse (bildung) og demokratisering.

Vi lærte av eksemplene i avsnitt 3.3. at det kan være gunstig å lage en strategi for bærekraft, for å ytterligere synliggjøre måtene Kulturtanken allerede jobber med bærekraft på, og vise hvordan arbeidet videre kan bidra til bærekraftig utvikling. Vi ser eksempler på organisasjoner som både

¹⁵ <https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal/god-utdanning>

¹⁶ <https://www.kulturtanken.no/aktuelt/2021/kulturanke-og-baerekraftsmalene/>

har lagd en egen strategi for bærekraftarbeid i organisasjonen (eksempelvis det svenske Kulturrådets strategi), men det er også mulig å inkorporere arbeidet med bærekraft i større grad i organisasjonens overordnede strategi.

Et raskt søk viste at begrepet bærekraft bare er nevnt én gang i den nåværende strategien til Kulturtanken¹⁷, men om vi finstuderer de definerte kjerneoppgavene, finner vi en rekke ord som lett kan knyttes til sosial bærekraft, for eksempel tilgangen til kunst og kultur.

I en eventuelt ny strategi bør arbeidet med bærekraft systematiseres. Et eksempel på dette kan være å se på hvordan CREO systematiserte sitt arbeid mot ulike nivåer. For Kulturtanken kan det for eksempel være å utvikle egne strategier for hvordan de jobber med bærekraft inn mot a) innholdsprodusenter, b) direktekommuner og fylkeskommuner, c) innad i organisasjonen og d) eventuelt ut mot andre sektorer, slik som utdanningssektoren. Spesielt når det gjelder arbeidet mot produsenter og kommunesektoren, kan det være aktuelt å bruke noe av lærdommen fra litteraturgjennomgangen, som har vist på hvordan kulturelt innhold kan bidra til holdnings- og adferdsendring. Innad kan det være naturlig å ha mer fokus på endring av for eksempel organisasjonskulturen.

Eksempelene viste også at en klimakalkulator kan være nyttig å bruke i organisasjonsarbeidet. Hvis for eksempel Kulturtanken setter krav til at aktørene melder inn klimaavtrykket av sin produksjon, kan dette være med på å påvirke direktekommunene og fylkeskommunene sine vurderinger av hvilke produksjoner de vil velge. En annen aktør, som man kan finne inspirasjon fra, er Øyafestivalen¹⁸ som systematisk kartlegger og rapporterer miljøbelastningen sin. Samme aktør har også laget en Miljøhåndbok for festivaler og utarrangementer, der det kan tenkes at noe kan brukes i planleggingen av f.eks. DKS-produksjoner.

¹⁷ <https://www.kulturtanken.no/om-oss/strategi/>

¹⁸ <https://oyafestivalen.no/miljo/miljo/>

Vedlegg

Tabell 20: Søkeord, database, antall treff, inkluderings- og ekskluderingskriterier ved søk i Web of Science.

Søkeord	Data-base	Treff	Inkluderingskriterier	Ekskluderingskriterier
sustainab* "children's books"	WoS	6	ingen	ingen
sustainab* "visual arts"	WoS	15	ingen	NOT Web of Science Categories: Green Sustainable Science Technology or Construction Building Technology or Energy Fuels or Geography or Engineering Electrical Electronic or Engineering Environmental or Engineering Civil or Architecture or Engineering Industrial or Asian Studies or Computer Science Information Systems or Engineering Multidisciplinary or Food Science Technology or Geosciences Multidisciplinary or Hospitality Leisure Sport Tourism or Regional Urban Planning or Chemistry Analytical or Computer Science Artificial Intelligence or Computer Science Interdisciplinary Applications or Engineering Manufacturing or Water Resources or Agriculture Multidisciplinary or Biodiversity Conservation or Biology or Biophysics or Automation Control Systems or Biotechnology Applied Microbiology or Chemistry Multidisciplinary or Computer Science Hardware Architecture or Computer Science Software Engineering or Computer Science Theory Methods or Electrochemistry or Engineering Chemical or Ergonomics or Fisheries or Meteorology Atmospheric Sciences or Nanoscience Nanotechnology or Obstetrics Gynecology or Operations Research Management Science or Respiratory System or Soil Science
sustainab* computer games (topic) and sustainab* (title)	WoS	16	ingen	NOT Web of Science Categories: Rehabilitation or Nursing or Biotechnology Applied Microbiology or Oncology or Pediatrics or Integrative Complementary Medicine or Mathematics or Polymer Science or Materials Science Multidisciplinary or Chemistry Multidisciplinary or Engineering Chemical or Chemistry Applied or Nanoscience Nanotechnology or Materials Science Composites or Chemistry Physical or Food Science Technology or Engineering Environmental or Agricultural Engineering or Agronomy or Biochemistry Molecular Biology or Materials Science Textiles or Materials Science Paper Wood or Physics Applied or Chemistry Organic or Engineering Manufacturing or Engineering Multidisciplinary or Materials Science Biomaterials or Agricultural Economics Policy or Biology or Forestry or Horticulture or Materials Science Ceramics or Materials Science Characterization Testing or Materials Science Coatings Films or Metallurgy Metallurgical Engineering or Nutrition Dietetics or Physiology or Psychology Experimental or Psychology Multidisciplinary or Social Sciences Interdisciplinary

sustainab* cultur* art denmark	WoS	17	2000-2021	NOT Web of Science Categories: Zoology or Oceanography or Microbiology or Medicine General Internal or Engineering Industrial or Engineering Civil or Engineering Aerospace or Chemistry Applied or Architecture or Agronomy or Veterinary Sciences or Plant Sciences or Engineering Environmental or Geosciences Multidisciplinary or Biology or Agriculture Multidisciplinary or Agriculture Dairy Animal Science or Agricultural Economics Policy or Meteorology Atmospheric Sciences or Food Science Technology or Engineering Multidisciplinary or Fisheries or Green Sustainable Science Technology or Marine Freshwater Biology or Biotechnology Applied Microbiology or Forestry
sustainab* cultur* art sweden	WoS	22	2000-2021	NOT Web of Science Categories: Zoology or Oceanography or Microbiology or Medicine General Internal or Engineering Industrial or Engineering Civil or Engineering Aerospace or Chemistry Applied or Architecture or Agronomy or Veterinary Sciences or Plant Sciences or Engineering Environmental or Geosciences Multidisciplinary or Biology or Agriculture Multidisciplinary or Agriculture Dairy Animal Science or Agricultural Economics Policy or Meteorology Atmospheric Sciences or Food Science Technology or Engineering Multidisciplinary or Fisheries or Green Sustainable Science Technology or Marine Freshwater Biology or Biotechnology Applied Microbiology or Forestry
sustainab* cultur* art* child*	WoS	189*	2000-2021	NOT Web of Science Categories: Zoology or Oceanography or Microbiology or Medicine General Internal or Engineering Industrial or Engineering Civil or Engineering Aerospace or Chemistry Applied or Architecture or Agronomy or Veterinary Sciences or Plant Sciences or Engineering Environmental or Geosciences Multidisciplinary or Biology or Agriculture Multidisciplinary or Agriculture Dairy Animal Science or Agricultural Economics Policy or Meteorology Atmospheric Sciences or Food Science Technology or Engineering Multidisciplinary or Fisheries or Green Sustainable Science Technology or Marine Freshwater Biology or Biotechnology Applied Microbiology or Forestry
sustainab* cultur* diversity	WoS	2	Web of Science Categories: Art or Cultural Studies or Film Radio Television or Literature or Music or Theater, 2000-2021, Countries/Regions: DENMARK or GERMANY or NORWAY or SWEDEN or SCOTLAND	NOT Web of Science Categories: Chemistry Analytical or Spectroscopy or Engineering Manufacturing or Engineering Multidisciplinary
sustainab* cultur* inclusion*	WoS	1	Web of Science Categories: Art or Cultural Studies or Film Radio Television or Literature	NOT Web of Science Categories: Chemistry Analytical or Spectroscopy or Engineering Manufacturing or Engineering Multidisciplinary

			ture or Music or Theater, 2000-2021, Countries/Regions: DENMARK or GERMANY or NORWAY or SWEDEN or SCOTLAND	
sustainab* cultur* network*	WoS	2	Web of Science Categories: Art or Cultural Studies or Film Radio Television or Literature or Music or Theater, 2000-2021, Countries/Regions: DENMARK or GERMANY or NORWAY or SWEDEN or SCOTLAND	NOT Web of Science Categories: Chemistry Analytical or Spectroscopy or Engineering Manufacturing or Engineering Multidisciplinary
sustainab* cultur* nordic	WoS	46	2000-2021	NOT Web of Science Categories: Zoology or Oceanography or Microbiology or Medicine General Internal or Engineering Industrial or Engineering Civil or Engineering Aerospace or Chemistry Applied or Architecture or Agronomy or Veterinary Sciences or Plant Sciences or Engineering Environmental or Geosciences Multidisciplinary or Biology or Agriculture Multidisciplinary or Agriculture Dairy Animal Science or Agricultural Economics Policy or Meteorology Atmospheric Sciences or Food Science Technology or Engineering Multidisciplinary or Fisheries or Green Sustainable Science Technology or Marine Freshwater Biology or Biotechnology Applied Microbiology or Forestry
sustainab* cultur* norway	WoS	45	2000-2021	NOT Web of Science Categories: Zoology or Oceanography or Microbiology or Medicine General Internal or Engineering Industrial or Engineering Civil or Engineering Aerospace or Chemistry Applied or Architecture or Agronomy or Veterinary Sciences or Plant Sciences or Engineering Environmental or Geosciences Multidisciplinary or Biology or Agriculture Multidisciplinary or Agriculture Dairy Animal Science or Agricultural Economics Policy or Meteorology Atmospheric Sciences or Food Science Technology or Engineering Multidisciplinary or Fisheries or Green Sustainable Science Technology or Marine Freshwater Biology or Biotechnology Applied Microbiology or Forestry
sustainab* cultur* strategy	WoS	5464	2000-2021	ingen
sustainab* cultur* strategy	WoS	7	Web of Science Categories: Art or Cultural Studies or Film Radio Television or Literature or Music or Theater, 2000-2021, Countries/Regions: DENMARK or GERMANY or	NOT Web of Science Categories: Chemistry Analytical or Spectroscopy or Engineering Manufacturing or Engineering Multidisciplinary

			NORWAY or SWEDEN or SCOTLAND	
sustainab* cultur* theatr* child*	WoS	2	2000-2021	NOT Web of Science Categories: Zoology or Oceanography or Microbiology or Medicine General Internal or Engineering Industrial or Engineering Civil or Engineering Aerospace or Chemistry Applied or Architecture or Agronomy or Veterinary Sciences or Plant Sciences or Engineering Environmental or Geosciences Multidisciplinary or Biology or Agriculture Multidisciplinary or Agriculture Dairy Animal Science or Agricultural Economics Policy or Meteorology Atmospheric Sciences or Food Science Technology or Engineering Multidisciplinary or Fisheries or Green Sustainable Science Technology or Marine Freshwater Biology or Biotechnology Applied Microbiology or Forestry
sustainab* cultur* theatr* youth*	WoS	0	2000-2021	ingen
sustainab* film* child*	WoS	11	ingen	NOT Web of Science Categories: Rehabilitation or Nursing or Biotechnology Applied Microbiology or Oncology or Pediatrics or Integrative Complementary Medicine or Mathematics
sustainab* film* young	WoS	8	ingen	NOT Web of Science Categories: Rehabilitation or Nursing or Biotechnology Applied Microbiology or Oncology or Pediatrics or Integrative Complementary Medicine or Mathematics or Polymer Science or Materials Science Multidisciplinary or Chemistry Multidisciplinary or Engineering Chemical or Chemistry Applied or Nanoscience Nanotechnology or Materials Science Composites or Chemistry Physical or Food Science Technology or Engineering Environmental or Agricultural Engineering or Agronomy or Biochemistry Molecular Biology or Materials Science Textiles or Materials Science Paper Wood or Physics Applied or Chemistry Organic or Engineering Manufacturing or Engineering Multidisciplinary or Materials Science Biomaterials or Agricultural Economics Policy or Biology or Forestry or Horticulture or Materials Science Ceramics or Materials Science Characterization Testing or Materials Science Coatings Films or Metallurgy Metallurgical Engineering or Nutrition Dietetics or Physiology or Psychology Experimental or Psychology Multidisciplinary or Social Sciences Interdisciplinary
sustainab* music* child*	WoS	17	ingen	NOT Web of Science Categories: Rehabilitation or Nursing or Biotechnology Applied Microbiology or Oncology or Pediatrics or Integrative Complementary Medicine or Mathematics
sustainab* music* denmark	WoS	0	ingen	NOT Web of Science Categories: Rehabilitation or Nursing or Biotechnology Applied Microbiology or Oncology or Pediatrics or Integrative Complementary Medicine or Mathematics

sustainab* music* finland	WoS	2	ingen	NOT Web of Science Categories: Rehabilitation or Nursing or Biotechnology Applied Microbiology or Oncology or Pediatrics or Integrative Complementary Medicine or Mathematics
sustainab* music* iceland	WoS	0	ingen	NOT Web of Science Categories: Rehabilitation or Nursing or Biotechnology Applied Microbiology or Oncology or Pediatrics or Integrative Complementary Medicine or Mathematics
sustainab* music* nordic	WoS	0	ingen	NOT Web of Science Categories: Rehabilitation or Nursing or Biotechnology Applied Microbiology or Oncology or Pediatrics or Integrative Complementary Medicine or Mathematics
sustainab* music* norway	WoS	4	ingen	NOT Web of Science Categories: Rehabilitation or Nursing or Biotechnology Applied Microbiology or Oncology or Pediatrics or Integrative Complementary Medicine or Mathematics
sustainab* music* sweden	WoS	4	ingen	NOT Web of Science Categories: Rehabilitation or Nursing or Biotechnology Applied Microbiology or Oncology or Pediatrics or Integrative Complementary Medicine or Mathematics
sustainab* music* youth*	WoS	10	ingen	NOT Web of Science Categories: Rehabilitation or Nursing or Biotechnology Applied Microbiology or Oncology or Pediatrics or Integrative Complementary Medicine or Mathematics
sustainab* theatr*	WoS	199*	2000-2021	ingen
sustainab* theatr* child*	WoS	12	2000-2021	ingen
sustainab* theatr* youth*	WoS	2	2000-2021	ingen
topic: sustainab* cultur*	WoS	12657	ingen	NOT Web of Science Categories: Biotechnology Applied Microbiology or Green Sustainable Science Technology or Plant Sciences or Engineering Environmental or Energy Fuels or Marine Freshwater Biology or Fisheries or Regional Urban Planning or Agronomy or Water Resources or Biodiversity Conservation or Food Science Technology or Agriculture Multidisciplinary or Geosciences Multidisciplinary or Architecture or Forestry or Microbiology or Engineering Chemical or Chemistry Multidisciplinary or Biochemistry Molecular Biology or Agricultural Engineering or Construction Building Technology or Pharmacology Pharmacy or Nutrition Dietetics or Oceanography or Soil Science or Engineering Multidisciplinary or Veterinary Sciences or Agriculture Dairy Animal Science or Medicine General Internal or Meteorology Atmospheric Sciences or Chemistry Applied or Engineering Industrial or Agricultural Economics Policy or Infectious Diseases or Chemistry Analytical or Horticulture or Materials Science Biomaterials or Zoology or Cell Biology or Chemistry Physical or Polymer Science or Chemistry Medicinal or Biochemical Research Methods or Genetics Heredity or Medicine Research Experimental or Computer Science Information Systems or Immunology or Physics Applied or Engineering

				<p>Biomedical or Parasitology or Nanoscience Nanotechnology or Spectroscopy or Pediatrics or Electrochemistry or Surgery or Integrative Complementary Medicine or Tropical Medicine or Obstetrics Gynecology or Engineering Manufacturing or Rehabilitation or Metallurgy Metallurgical Engineering or Gerontology or Thermodynamics or Oncology or Engineering Electrical Electronic or Toxicology or Developmental Biology or Endocrinology Metabolism or Computer Science Interdisciplinary Applications or Biophysics or Clinical Neurology or Computer Science Artificial Intelligence or Limnology or Computer Science Cybernetics or Psychology Clinical or Chemistry Organic or Neurosciences or Mycology or Urology Nephrology or Criminology Penology or Evolutionary Biology or Mining Mineral Processing or Asian Studies or Computer Science Theory Methods or Respiratory System or Engineering Aerospace or Ergonomics or Geochemistry Geophysics or Physiology or Psychology Educational or Cell Tissue Engineering or Engineering Ocean or Geology or Nuclear Science Technology or Reproductive Biology or Cardiac Cardiovascular Systems or Mathematics Interdisciplinary Applications or Orthopedics or Substance Abuse or Virology or Engineering Geological or Engineering Marine or Engineering Mechanical or Geriatrics Gerontology or Mechanics or Medical Informatics or Physics Condensed Matter or Hematology or Materials Science Textiles or Astronomy Astrophysics or Dentistry Oral Surgery Medicine or Sport Sciences or Telecommunications or Critical Care Medicine or Emergency Medicine or Paleontology or Anesthesiology or Computer Science Software Engineering or Materials Science Coatings Films or Mathematics or Mineralogy or Radiology Nuclear Medicine Medical Imaging or Dermatology or Gastroenterology Hepatology or Medical Ethics</p>
--	--	--	--	--

Referanser

- Abbing, H. (2002). *Why are artists poor? The exceptional economy of the arts*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Baldin, A. and Bille, T. (2021). Who is an artist? Heterogeneity and professionalism among visual artists *Journal of Cultural Economics* 2021
- Bille, T., Løyland, K. and Holm, A. (2017). Work for Passion or Money? Variations in Artists' Labor Supply *Kyklos*, 70 3/2017
- Bjørnsen, E. (2009). *Norwegian Cultural Policy: A Civilising Mission?* : Phd. ved Centre for Cultural Policy Studies, University of Warwick.
- Bjørnsen, E. (2012). Norwegian cultural policy—A civilising mission? The Cultural Rucksack and abstract faith in the transforming powers of the arts *Poetics*, 40 4/2012
- Caldas, M.M. et al. (2015). Opinion: endogenizing culture in sustainability science research and policy. *Proc. Natl. Acad. Sci. USA*, 112 (2015), pp. 8157-8159
- Casacuberta, C. and Gandelman, N. (2012). Multiple job holding: the artist's labour supply approach *Applied Economics*, 1/1/2012 2012
- Christensen, S. M (2021). Kunst er et særligt erkendelsesfelt der har potentiale til at spille en afgørende rolle i verden. *Journal. Kunsten.nu*. 12. feb. 2021.
- Dahl, H. F. and Helseth, T. (2006). *To knurrende løver. Kulturpolitikens historie 1814-2014*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Douglas, M and Wildavsky, A. (1982). *Risk and Culture: An Essay on the Selection of Technological and Environmental Dangers*. (First Edition), University of California Press (1982)
- Duxbury, N. et.al. (2017). *Cultural policies for sustainable development: four strategic paths* *Int. J. Cult. Policy*, 23 (2017), pp. 214-230
- Heian, M. T. (2018). *Kunstnere i Norge. Ulikhet i inntekt, arbeid og holdninger*. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Jordheim, H. (2008), *Imperiebegrepets tilbakeblikk. Et begrepshistorisk perspektiv. Internasjonal politikk 1*. Norsk utenrikspolitisk institutt.
- Kleppe, B. r. (2017). *Regulating autonomy : theatre policy and theatre management in three European countries 2017*
- Kulturutredningen 2014, NOU 4:2013.
- Mangset, P., Heian, M. T. and Løyland, K. (2010). For mange fattige kunstnere? *Nytt Norsk Tidsskrift*, 04/2010
- Mangset, P. (2012). *Demokratisering av kulturen? Om sosial ulikhet i kulturbruk og -deltakelse*. TF-notat nr. 7/2012. Bø: Telemarksforskning.
- Mangset, P., Kleppe, B. and Røyseng, S. (2012). Artists in an Iron Cage? Artists' Work in Performing Arts Institutions *The Journal of Arts Management, Law, and Society*, 42 4/2012
- Mangset, P., Heian, M. T., Kleppe, B. and Løyland, K. (2016). Why are artists getting poorer? About the reproduction of low income among artists *International Journal of Cultural Policy* 2016
- Mangset, P. and Hylland, O. M. (2017). *Kulturpolitikk. Organisering, legitimering og praksis*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Menger, P.-M. (2001). Artists as workers: Theoretical and methodological challenges *Poetics*, 28 4/2001
- Menger, P.-M. (2006). Artistic Labor Markets. Contingent Works, Excess Supply and Occupational Risk Management. In: Ginsburgh, V. A. and Throsby, C. D. (ed.) *Handbook of the economics of art and culture*. Amsterdam: Elsevier.
- Mål med mening, Norges handlingsplan for å nå bærekraftmålene innen 2030*. Meld. St. 40, 2020-2021.
- Norden som världens mest hållbara och integrerade Region. *Handlingsplan 2021–2024*. Nordiska Ministerrådet.

- Røyseng, S. (2007). *Den gode, hellige og disiplinerte kunsten. Forestillinger om kunstens autonomi i kulturpolitikk og kunstledelse*. Avhandling for dr.polit. graden. Bø: Telemarksforsking-Bø.
- Røyseng, S. (2016). The social contract of artists in the era of cultural industries *International Journal of Cultural Policy* 2016
- Singsaas, M. (2020). Bærekraftig utvikling i små kommuner. TF-notat, nr. 13. 2020.
- Throsby, D. (1992). Artists as Workers. In: Peacock, A. and Rizzo, I. (ed.) *Cultural Economics and Cultural Policies*, s. 69-80. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Throsby, D. (1994). The Production and Consumption of the Arts: A View of Cultural Economics *Journal of Economic Literature*, 32 1/1994
- Williams 1976 (2011). *Keywords. A Vocabulary of Culture and Society*. Routledge Revivals. Fontana/Groom Helm.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2005). *The Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions*
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (2019) *Culture 2030 Indicators*
- UNESCO Hangzhou Congress, (2013). *Culture: Key to Sustainable Development*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
- Zheng, Xinzhu et.al (2021). *Consideration of culture is vital if we are to achieve the Sustainable Development Goals*. One Earth, Volume 4, Issue 3, 19 March 2021, Pages 459